

Інститут зовнішньої політики є відомчою структурою яка створена на базі Дипломатичної академії при МЗС України.

Інститут заснований у 2006 році з метою проведення наукових досліджень в галузі міжнародних відносин, зовнішньої політики та міжнародної безпеки в інтересах Міністерства закордонних справ України.

Інститут здійснює свою діяльність за науково-дослідницькими та видавничо-інформаційними напрямками.

Основними завданнями Інституту є:

- комплексне дослідження зовнішньої політики України й іноземних держав, прикладних проблем міжнародних відносин та міжнародної безпеки;

- розробка концептуальних засад зовнішньої політики України, підготовка практичних рекомендацій та прогнозів щодо розв'язання актуальних проблем сучасних міжнародних відносин та зовнішньої політики України, сприяння її відкритості та передбачуваності;

- участь в реалізації міжнародних наукових та освітніх програм в галузі зовнішньої політики, міжнародних відносин і міжнародної безпеки;

- Інститут відповідно до чинного законодавства має штат адміністративно-управлінського та наукового персоналу на контрактній та договірній основі, залучає до проведення наукових досліджень висококваліфікованих фахівців та експертів з установ та організацій України, іноземних держав та міжнародних організацій.

Пріоритетні тематичні напрямки наукових досліджень Інституту:

- зовнішня політика України: пріоритетні напрямки, стратегії та засоби реалізації;

- загальні проблеми міжнародних відносин;

- геополітичні проблеми в сучасних міжнародних відносинах та геостратегія України;

- проблеми регіональної та глобальної безпеки.

Основні форми та напрямки діяльності Інституту:

- проведення наукових досліджень;

- реалізація наукових проєктів;

- проведення конференцій, семінарів, круглих столів і публічних лекцій, дослідження на замовлення;

- створення спеціалізованих рубрик в профільних журналах та інших виданнях і засобах масової інформації;

- публікація монографій і аналітичних доповідей;

- видання щорічника „Зовнішня політика: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети”;

- видання щоквартальника „Міжнародний огляд”;

- створення та підтримання веб-сайту Інституту.

Наша адреса:

01025, м. Київ, вул. Велика Житомирська 2

Фонд ім. Фрідріха Еберта (ФФЕ) був заснований у Берліні в 1925 році як виконання політичного заповіту першого демократично обраного Президента Фрідріха Еберта. Фонд є німецькою неприбутковою приватною та культурною організацією, діяльність якої ґрунтується на ідеях та основних цінностях соціальної демократії.

Підтримка демократизації та розвитку в усьому світі, сприяння вирішенню конфліктів та зміцнення безпеки, солідаризація глобалізаційних процесів, а також активізація розширення та поглиблення Європейського Союзу – є основоположними напрямками міжнародної роботи Фонду ім. Фрідріха Еберта. Шляхом реалізації своїх проєктів у більш ніж 100 країнах світу Фонд активно супроводжує розбудову та консолідацію громадянських та державних структур задля сприяння демократії та соціальної справедливості, зміцненню профспілок, а також захисту прав людини та рівних прав і можливостей жінок та чоловіків.

Поряд з реалізацією основного завдання в окремих країнах – сприяння розвитку демократії – ФФЕ проявляє посилену активність на глобальному та регіональному рівнях. Особливу увагу він приділяє євроінтеграційним процесам, трансатлантичним відносинам, а також реформуванню системи глобального управління.

Саме задля стабілізації нестійких суспільних та державних структур, на фоні постійних регіональних та глобальних проблем, що потребують нагального вирішення, необхідно будувати діалог між різними суспільними діячами, різними культурами та моделями організації суспільства, між Північчю та Півднем, країнами ЄС та кандидатами на вступ, а також міжнародними установами. За рахунок широкої мережі закордонних представництв та партнерів Фонд володіє механізмами, що дозволяють ґрунтовно підходити до дебатів, організовувати та просувати процес побудови діалогу на різних рівнях.

Подальший розвиток ЄС як найуспішніший регіональний проєкт передбачає певний спектр завдань для держав-членів та держав-сусідів. Процес євроінтеграції ставить питання про побудову спільної зовнішньої політики та політики безпеки, економічної та соціальної моделі. Сприяти економічній та політичній інтеграції до Європи, соціальної організації процесу є однією з цілей діяльності ФФЕ, особливо в країнах Східної Європи, що розвиваються.

Розвинена мережа політичних партнерів Фонду пропонує майданчик для публічних дискусій з метою обміну досвідом та консультацій. Партнерами ФФЕ є партії та профспілкові організації, НУО, науково-політичні консультаційні установи, а також представники держави, як, наприклад, парламент та міністерства.

International Review

№ 1(13)

березень 2010

ВІДНОСИНИ УКРАЇНА – ЄС: під тиском фінансово-економічної кризи

Автори:

В. Мовчан

І. Бураковський

О. Соскін

Д. Бастіан

ВІДНОСИНИ УКРАЇНА – ЄС: під тиском фінансово-економічної кризи

В цьому номері кварталника публікуються результати дослідження впливу фінансово-економічної кризи на відносини між ЄС та Україною та її наслідків для сторін. Дослідження здійснюється в рамках спільного проекту „Моніторинг відносин Україна-ЄС” започаткованого Регіональним представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні і Білорусії та Інститутом зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України.

Необхідність запровадження такого проекту обумовлена потребою переосмислення ситуації, що склалась у відносинах між Україною та Європейським союзом, а також формулювання нової моделі євроінтеграційної стратегії України в рамках політики сусідства.

Переосмислення стратегії реалізації євроінтеграційного курсу України потребує розробки нових підходів з впровадження європейських стандартів у різних сферах суспільного життя та наближення України до вимог членства в ЄС. Одним з таких підходів є формування стратегічного порозуміння серед політичної еліти щодо європейського напрямку розвитку України. Іншим напрямком реалізації євроінтеграційних прагнень України є досягнення ширшої обізнаності громадськості щодо стану та перспектив європейської інтеграції України. Великим завданням є також досягнення більшої обізнаності і розуміння з боку вітчизняного бізнесу важливості європейської інтеграції України, доручення його до стратегічного мислення, щільної прив'язки України до європейського ринку та ділової культури.

Важливим сегментом реалізації завдань євроінтеграції України є регіональні аспекти інтеграції, що потребують регулярного інформування регіонів про головні події в ЄС та взаємовідносини між Україною і Європейським Союзом.

З цією метою в рамках реалізації проекту і здійснюється моніторинг відносин Україна-ЄС, їх аналіз та публікація результатів, а також їх адресне розповсюдження серед регіональних органів державної влади, іноземних дипломатичних представництв та неурядових організацій.

Зміст публікацій виражає виключно погляди авторів і не обов'язково збігається з поглядами і позиціями Інституту зовнішньої політики та Фонду Фрідріха Еберта.

Зміст

<i>Вероніка Мовчан.</i> Вплив світової фінансової кризи на економічні відносини України та ЄС.....	4
<i>Олег Соскін.</i> Фінансово-економічні та соціальні загрози, що постали перед Україною під впливом світової кризи.....	11
<i>Ігор Бураковський.</i> Наслідки фінансової кризи для ЄС на прикладі Греції.....	15
<i>Дженс Бастіан.</i> Греція в Південно-Східній Європі: політичні можливості та економічні виклики.....	20
English summaries.....	26

Вероніка Мовчан,
співробітник
Інституту
економічних
досліджень
та
політичних
консультацій

ВПЛИВ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ НА ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ ТА ЄС

Вступ

Світова економічна криза суттєво вплинула на економічні відносини України та країн ЄС, в першу чергу змінивши інтенсивність та, певною мірою, структуру торгівлі товарами та послугами, а також потоків капіталу. Вплив кризи на рух робочої сили був значно меншим, ніж очікувалось.

Хоча різкого підвищення торгівельних обмежень у двосторонній торгівлі не відбулось, за період кризи, тобто з вересня 2008 року, країнами було ініційовано кілька торгівельних розслідувань, які торкались інтересів партнера. Також у 2009 році в Україні діяла тимчасова надбавка до діючих ставок ввізного мита на кілька товарних категорій, які є важливими у торгівлі з ЄС.

Іншою важливою складовою співробітництва під час кризи могло стати отримання Україною макрофінансової допомоги від ЄС, яка була прив'язана до виконання Україною програми реформ, що передбачалась угодою "stand-by" з Міжнародним валютним фондом (МВФ)¹. Однак, оскільки восени 2009 року відбулось фактичне призупинення співробітництва по цій програмі з МВФ, макрофінансова допомога ЄС також не надавалась. В той же час протягом 2009 року активізувалась співпраця з Європейським банком реконструкції та розвитку, який надавав кредити українським банкам та реальному сектору.

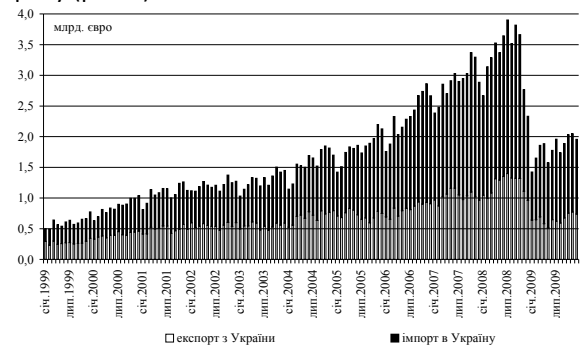
Також, незважаючи на кризу, тривало співробітництво України та ЄС в інших питаннях. Протягом року відбулось кілька раундів переговорів щодо створення зони вільної торгівлі, на яких були обговорені питання тарифних розкладів, а також широке коло питань гармонізації українського регуляторного середовища з європейським. Посилилась співпраця у енергетичній сфері, що було особливо важливо з огляду на газову кризу січня 2009 року, коли на кілька тижнів було припинено транзит природного газу з Росії до ЄС². Було розпочато кілька проектів твінінгу та проектів технічної допомоги³, спрямованих на вирішення довгострокового завдання забезпечення стабільного економічного розвитку в країні. Основна увага в цій роботі приділяється аналізу впливу світової кризи на рух капіталів, ринок праці та торгівельні відносини між Україною та ЄС.

- 1 Commission proposes €500 million macro-financial assistance to Ukraine. //Economic and Financial Affairs. http://ec.europa.eu/economy_finance/focuson/crisis/2009-10_en.htm
- 2 Мовчан В., Кобилянська А., Сисенко Н. «Економічна інтеграція і кооперація: Україна та ЄС. Підсумки 2009 року». – International Review, # 4, 2009. - www.dipacadem.kiev.ua/assets/files/bullets/Review-4_Ukr.2009.doc
- 3 http://ec.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/archives/archive_2009_en.htm

ВПЛИВ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ НА ТОРГІВЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ

Торгівля товарами

Світова економічна криза зумовила різке падіння обсягів торгівлі товарами між Україною та ЄС-27. Якщо на піку торгівельної активності вартісні обсяги торгівлі сягали 3,8-3,9 млрд. євро щомісяця, то у січні 2009 року товарообіг скоротився до 1,4 млрд. євро, що відповідає рівню початку 2005 року (рис. 1).

Рисунки 1. Вартісні обсяги торгівлі товарами між Україною та ЄС-27 у 1999-2009 роках
Джерело: Євростат, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/external_trade/data/database

Відбулось скорочення як експорту, так і імпорту товарів на фоні падіння економічної активності в країнах-партнерах. У 2009 році реальний ВВП України скоротився на 15,1%⁴, тоді як падіння реального ВВП ЄС-27 становило 4,2%⁵, що зумовило відповідне падіння попиту.

За оцінками Євростату, темпи падіння українського експорту та імпорту у 2009 році були майже симетричними і склали 45,7% для експорту в ЄС та 44,6% для імпорту з ЄС. Найбільше скорочення вартісних обсягів експорту та імпорту спостерігалось у першій половині 2009 року на фоні високої бази попереднього року, але поступово ситуація почала вирівнюватись, частково за рахунок зміни бази порівняння (рис.2). Різниця між піковими значеннями місячного експорту складала 2,7 рази між липнем 2008 року (максимум) та травнем 2009 року (мінімум). Для імпорту, різниця становила 3,2 рази між липнем 2008 року (максимум) та січнем 2009 року (мінімум).

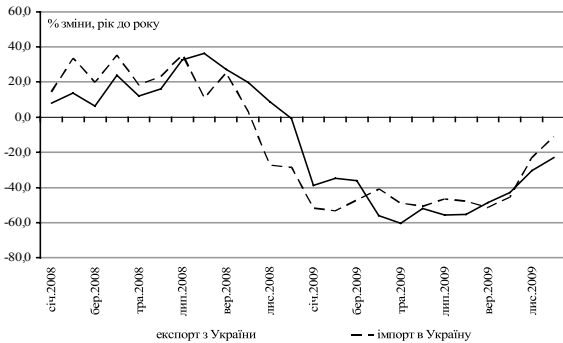
У грудні 2009 року падіння у відношенні рік до року сповільнилось до 22,9% для експорту та 11,1% для імпорту, і можна очікувати, що протягом 2010 року падіння зміниться на приріст.

Після тимчасового збалансування обсягів експорту та імпорту, наприкінці 2008 року та на початку 2009 року знов почав зростати дефіцит торгівлі товарами. За результатами 2009 року, дефіцит

4 <http://www.ukrstat.gov.ua/>

5 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/2-07042010-BP/EN/2-07042010-BP-EN.PDF

торгівлі товарами склав 6,0 млрд. євро порівняно з 10,6 млрд. євро попереднього року. Вочевидь, без принципової зміни структури експорту Україна залишатиметься нетто-імпортером у торгівлі з ЄС, оскільки в країні існує високий стійкий попит на продукцію ЄС, необхідну для модернізації внутрішнього виробництва та задоволення потреб споживачів у товарах тривалого використання.

Рисунок 2. Темпи приросту/падіння експорту та імпорту товарів у торгівлі між Україною та ЄС-27
Джерело: Євростат, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/external_trade/data/database

Падіння обсягів експорту України в ЄС-27 відбулось у фактично всіх товарних категоріях. У вартісному виразі найбільше скоротився експорт мінерального палива та паливо-мастильних матеріалів: на 61,7% за рік. Це пояснюється як зниженням світових цін на нафту і її похідні після рекордних значень, що були зафіксовані у першій половині 2008 року (ціна сирової нафти доходила до 140 доларів США за барель), так і скороченням попиту на ці продукти на фоні нижчої економічної активності в ЄС.

Таблиця 1. Експорт України в країни ЄС-27 за основними товарними категоріями

	Структура, % від загального*		Темп приросту/падіння, % рік до року*	
	2008	2009	2008	2009
Харчові продукти та живі тварини	6,99	8,21	185,6	-36,2
Напої та тютюнові вироби	0,19	0,31	27,7	-12,7
Нехарчова сировина, за винятком палива	17,19	21,10	44,4	-33,3
Мінеральне паливо, паливно-мастильні матеріали	16,32	11,51	68,2	-61,7
Масла тваринного та рослинного походження, жир та віск	3,18	4,15	-7,9	-29,0

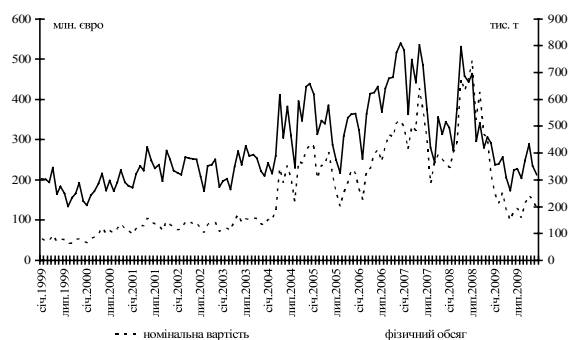
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	5,64	5,37	-7,7	-48,2
Товари промислового виробництва, в основному класифіковані за матеріалами (вкл. метали)	34,36	27,60	11,1	-56,4
Машини та транспортне обладнання	9,39	12,11	22,4	-30,0
Змішані промислові статті	4,11	6,05	-4,6	-20,0

Джерело: Євростат (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>), розрахунки ІЕД

Примітки: * розраховано на основі вартісних показників, виражених у євро

Аналогічні причини – тобто зниження цін і попиту – зумовили 56,4% падіння експорту товарів промислового виробництва, у першу чергу металів, у 2009 році. Скорочення експорту чорних металів в ЄС розпочалось влітку 2008 року (рис. 3), ставши одним з важливих каналів трансмісії світової кризи в Україну⁶. Місячний обсяг експорту заліза та сталі в ЄС у травні 2009 року складав лише 20% вартості липня 2008 року, тоді як для фізичних обсягів експорту відповідне співвідношення становило 38%.

Різне скорочення торгівлі металом та мінеральним паливом і продуктами його переробки також зумовило помітну зміну структури товарного експорту до ЄС. Під час кризи: зменшились частки торгівлі, так званими, товарами промислового виробництва та мінеральним паливом на користь нехарчової сировини (зокрема, насіння рапсу), сільськогосподарської продукції, масел, а також машин та транспортного обладнання.

Рисунок 3. Динаміка українського експорту заліза та сталі (код 67 SITC) в ЄС-27

Джерело: Євростат, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/external_trade/data/database

6 «Як подолати вплив міжнародної фінансової кризи: пошуки адекватної економічної політики». // Аналітична доповідь. За ред. І.Бураковського та В.Мовчан. – Харків: Права людини, 2009. – 74 с.

Зміни у структурі імпорту товарів з країн ЄС-27 також були суттєвими (Таблиця 2). Імпорт скоротився за всіма товарними категоріями, за виключенням масла та олії рослинного і тваринного походження, імпорт яких продовжив зростати, хоча й значно повільнішими темпами, аніж до кризи. Ймовірно, триває зростання імпорту масел пов'язано з попитом на ці товари з боку харчової промисловості, скорочення випуску в якій було одним з найменших серед галузей обробної промисловості завдяки меншій еластичності попиту на продовольчі товари порівняно з непродовольчими товарами⁷.

Найвищі темпи падіння – і відповідно різке зниження частки цих товарів у загальній структурі імпорту – спостерігались у імпорті мінерального палива, а також машин та обладнання. Імпорт обох категорій товарів скоротився більш ніж вдвічі.

Різке падіння імпорту в Україну пояснюється дією кількох чинників. По-перше, це девальвація гривні, яка зробила імпорт менш доступним. По-друге, це загальне скорочення доходів всіх економічних суб'єктів (підприємств, домогосподарств, держави) на фоні падіння виробництва. По-третє, це обмеження доступу до фінансових ресурсів внаслідок банківської кризи та припинення притоку іноземного капіталу. В результаті, внутрішній попит різко звужився. За оцінками Держкомстату України, у 2009 році реальне валове нагромадження основного капіталу було на 46,2% меншим, аніж рік тому, тоді як реальне кінцеве споживання домогосподарств впало на 13,8%.

Крім суто економічних факторів скорочення на імпорт машин та обладнання дещо вплинув адміністративний фактор, а саме встановлення 13-відсоткової тимчасової надбавки до діючих ввізних мит, яка поширювалась на автомобілі та холодильники і діяла з березня по вересень 2009 року.

Таблиця 2. Імпорт України з країн ЄС-27 за основними товарними категоріями

	Структура, % від загального*		Темп приросту/падіння, % рік до року*	
	2008	2009	2008	2009
Харчові продукти та живі тварини	5,20	7,15	49,0	-23,8
Напої та тютюнові вироби	0,72	0,86	2,1	-33,4

Нехарчова сировина, за винятком палива	1,62	1,94	20,8	-33,4
Мінеральне паливо, паливно-мастильні матеріали	5,36	4,17	77,4	-56,9
Масла тваринного та рослинного походження, жир та віск	0,20	0,36	136,1	2,2
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	14,17	19,50	10,4	-23,8
Товари промислового виробництва, в основному класифіковані за матеріалами (вкл. метали)	15,55	17,78	5,4	-36,6
Машини та транспортне обладнання	43,75	32,37	6,7	-59,0
Змішані промислові статті	11,20	13,48	11,7	-33,3

Джерело: Євростат (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>), розрахунки ІЕД

Примітки: * розраховано на основі вартісних показників, виражених у євро

Хоча світова криза різко знизила обсяги зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС та дещо змінила структуру, значущість ЄС-27 як торговельного партнера України у 2009 році майже не змінилась. За даними Держкомстату України, товарообіг з ЄС становив 24,9 млрд. доларів США у 2009 році, що дорівнює 29,3% загального товарообігу України за рік порівняно з 25,5% товарообігу з Російською Федерацією, наступним за обсягами торговельним партнером України.

Таким чином, незважаючи на кризу, ЄС-27 як єдина митна територія залишився найбільшим торговельним партнером України. Однак, за час кризи відбулись помітні зміни у структурі торгівлі. Зокрема, зменшилась частка експорту металів та мінерального палива, поступившись торгівлі сільськогосподарськими товарами (харчова та нехарчова сировина), а також машинами та обладнанням. В імпорті, натомість, зменшився обсяг машин та обладнання, купівля яких великою мірою залежала від банківських кредитів.

Стрімкіше, порівняно з експортом, падіння імпорту протягом гострої фази кризи призвело до звуження дефіциту торгівлі товарами. Проте, Україна залишилась нетто-імпортером у торгівлі з ЄС. Більш того, швидші щомісячні темпи відновлення імпорту вказують на високу ймовірність повернення дефіциту до попереднього рівня.

Торгівля послугами

Торгівля послугами меншою мірою постраждала від кризи порівняно з товарною торгівлею. Якщо

7 Мовчан В., Кобилянська А., Сисенко Н. «Економічна інтеграція і кооперація: Україна та ЄС. Підсумки 2009 року». – International Review, # 4, 2009. - www.dipacadem.kiev.ua/assets/files/bullets/Review-4_Ukr.2009.doc

сукупний товарообіг України у 2009 році знизився майже вдвічі, сукупна торгівля послугами скоротилась лише на одну п'яту.

Аналогічні тенденції спостерігаються й в торгівлі послугами з ЄС. За даними Держкомстату України, у 2009 році експорт послуг до ЄС впав на 26,5% порівняно з 2008 роком, тоді як скорочення імпорту було меншим і становило 21,7%. В цілому, сукупна торгівля послугами з ЄС-27 скоротилась на 24,2%. В результаті швидшого скорочення експорту баланс торгівлі послугами став близьким до нуля (мінус 13,8 млн. доларів США), тоді як рік тому додатне сальдо дорівнювало 229,5 млн. доларів США.

Як і у торгівлі товарами, у торгівлі послугами під час кризи ЄС зберіг статус основного партнера України. За даними Держкомстату, у 2009 році частка торгівлі послугами з ЄС-27 становила 41% від сукупної торгівлі послугами, тоді як частка Російської Федерації була 28%. На країни ЄС-27 припадало 31,4% загального експорту послуг з України та 58,1% імпорту. Для порівняння, частки Росії становили 36,3% та 12,6%, відповідно.

Основними торгівельними партнерами України у торгівлі послугами традиційно залишились Кіпр, Велика Британія та Німеччина, причому найбільше падіння серед цих країн спостерігалось у сукупному обсязі торгівлі послугами з Німеччиною (на 30,8%), тоді як найменше – з Кіпром (на 13,3%) за рахунок збереження фактично незмінними обсягів імпорту послуг з цієї країни.

За час кризи не відбулось принципових змін у галузевій структурі експорту послуг. Як і раніше, Україна надавала, в першу чергу, транспортні послуги (58,6% у 2009 році), хоча їх вартісний обсяг впав майже на більш ніж одну п'яту за рахунок зниження промислового виробництва в регіоні й, відповідно, скорочення обсягів перевезень. Також високу частку експорту в ЄС продовжували займати різні ділові, професійні та технічні послуги (18,5% у 2009 році).

В той же час, структура імпорту дещо змінилась. Порівняно з попереднім роком суттєво зростала частка фінансових послуг (з 30,9% у 2008 році до 37,3% у 2009 році), тоді як частка транспортних

послуг різко скоротилась (з 19,1% до 12,8%, відповідно) за рахунок менших обсягів торгівлі товарами. Частка різних ділових, професійних та технічних послуг у імпорті з ЄС-27 також зменшилась, але менше і становила 17,8% у 2009 році порівняно з 19,6% рік тому.

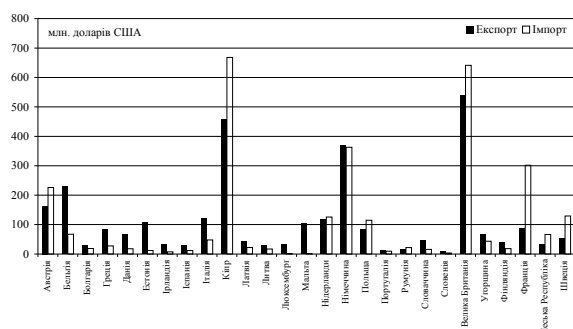
Таким чином, торгівля послугами з країнами ЄС-27, як і торгівля послугами в цілому, значно меншою мірою постраждала від міжнародної фінансової та економічної кризи. За рахунок швидшого падіння експорту послуг до ЄС відбулось фактичне збалансування вартісних обсягів експорту та імпорту послуг за результатами 2009 року порівняно з додатним сальдо у минулі роки. Також відбулись зміни структури у імпорті послуг. Суттєво скоротилась частка імпорту транспортних послуг на користь імпорту фінансових послуг.

Торгівельний режим

За час кризи основні параметри торгівельного режиму, що діє між Україною та ЄС, фактично не змінились. Як і раніше, ключовими документами були Угода про партнерство та співробітництво (УПС), яка набула чинності у 1998 році, а також положеннями Генеральної системи преференцій (версія від 1 січня 2006 року)⁸.

Розпочаті у 2008 році переговори щодо створення розширеної зони вільної торгівлі між ЄС та Україною були продовжені, однак незавершені. Протягом 2009 року країни обмінялись тарифними пропозиціями, а також продовжували переговори щодо питань регуляторної гармонізації⁹. В той же час обміну розкладами щодо торгівлі у сфері послуг станом на кінець 2009 року не відбулось¹⁰. Таким чином, використання Угоди про ЗВТ як антикризового заходу навряд чи можливо, оскільки переговори займуть, ймовірно, ще кілька років. Більш того, ймовірно, що окремі риси кризи призведуть до зміни переговорних позицій сторін, що позначиться й на результаті переговорного процесу.

Набуття Україною членства у Світовій організації торгівлі у 2008 році скасувало квоти на експорт прокату до ЄС, і на сьогодні у двосторонній торгівлі між Україною та ЄС не застосовуються кількісні обмеження торгівлі¹¹. Іншим важливим наслідком членства України в СОТ у період кризи стало зниження ризику встановлення нових торгівельних обмежень з боку ЄС, що можна було б очікувати

Рисунок 4. Українська торгівля послугами з країнами-членами ЄС-27 у 2009 році

Джерело: Держкомстат

8 <http://www.delukr.ec.europa.eu/page36090.html>

9 http://ec.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2009/20091215_01_en.htm

10 EU Trade: Overview of FTA and Other Negotiations. January 11, 2010

11 Окрім тих обмежень торгівлі, які запроваджені для всього українського експорту або імпорту незалежно від країни походження/призначення.

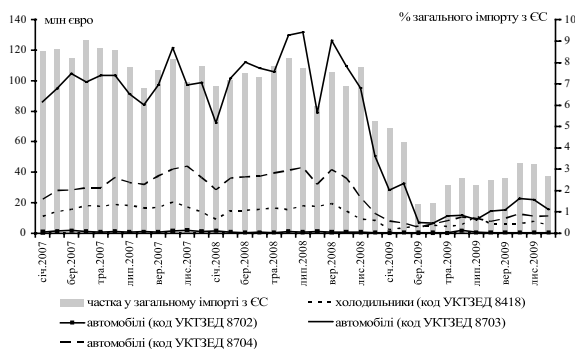

у іншому випадку¹².

З боку України найважливішим протекціоністським заходом протягом кризи стало запровадження тимчасової надбавки до діючих ставок ввізного мита у розмірі 13%¹³. Надбавка діяла протягом березня – вересня 2009 року і поширювалась на дуже обмежене коло товарів, а саме на автомобілі (коди УКТЗЕД 8702, 8703 та 8704) та холодильники (код УКТЗЕД 8418)¹⁴. Встановлення тимчасової надбавки стало додатковим негативним чинником, який фактично зупинив імпортованих товарів, на які поширювалась дія надбавки, з країн ЄС (Рисунок 4). Відзначимо, що високі темпи скорочення імпорту автомобілів та холодильників спостерігались ще з жовтня 2008 року, тобто одразу після початку кризи, внаслідок різкої девальвації гривні та скорочення внутрішніх доходів. Однак, введення надбавки посилило ефект кризи та фактично зупинило імпортованих цих товарів з ЄС, який майже не відновився й після її скасування.

Важливою компонентою торговельного режиму між Україною та ЄС залишились антидемпінгові та спеціальні заходи, які країни застосовують по відношенню до окремих товарних категорій взаємного імпорту. Відзначимо, що протягом кризи тиск заходів торговельного захисту змінився з боку ЄС і дещо зріс з боку України.

Розпочате ЄС у листопаді 2008 року антидемпінгове розслідування щодо імпорту квадратних або прямокутних сталевих труб походженням з України було припинене без застосування заходів. Станом на квітень 2010 року в ЄС щодо українського імпорту діє шість антидемпінгових заходів.

Рисунок 5. Вплив тимчасової надбавки до діючих ставок ввізного мита на торгівлю з ЄС
Джерело: Євростат, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/external_trade/data/database

З боку України у 2009 році закінчилась дія антидемпінгових заходів, спрямованих на обме-

ження імпорту деревоволокнистих плит з Польщі, запровадженого у 2004 році, а також дія двох спеціальних заходів незалежно від країни походження – щодо імпорту абразивних інструментів та руберойду. В той же час, почало діяти кілька нових заходів. Зокрема, Україна строком на п'ять років ввела антидемпінгові мита проти шприців походженням з Іспанії, Німеччини, Сполученого Королівства, а також Китаю, антидемпінгове розслідування щодо яких розпочалось у 2008 році. Також почали діяти спеціальні заходи незалежно від країни походження щодо імпорту сірників та попередні спеціальні заходи щодо імпорту листового термічно полірованого скла. Також у лютому 2010 року Україна розпочала ще два спеціальні розслідування – щодо мінеральних добрив та феросплавів.

Таким чином, хоча криза не призвела до обмеження принаймі формального доступу українських експортерів на ринок ЄС, в Україні взяли верх протекціоністські настрої, що призвело до запровадження тимчасової надбавки до діючих ставок ввізного мита. Також в країні зросло використання заходів торговельного захисту.

ВПЛИВ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ НА РУХ КАПІТАЛУ

Фінансова криза призвела до різкого зниження притоку іноземного капіталу в країну, тоді як зовнішні зобов'язання країни залишились високими, що зумовило відтік капіталу. Відповідно, за результатами 2009 року дефіцит фінансового рахунку платіжного балансу склав 11,9 млрд. доларів США порівняно з профіцитом на рівні 9,7 млрд. доларів США рік тому. Відзначимо, що відтік по фінансовому рахунку розпочався вже у четвертому кварталі 2008 року, коли дефіцит склав 5,8 млрд. доларів США.

Однак, окремі сегменти ринку капіталу реагували на кризу по-різному. Так, у країну продовжувався притік прямих іноземних інвестицій (ПІІ), який, за оцінками НБУ, у 2009 році становив 4,7 млрд. доларів США, що вдвічі менше, ніж рік тому¹⁵. Значна частка цих інвестицій надходила у фінансовий сектор для ре-капіталізації банків з іноземних капіталом (це насамперед стосується інвесторів з Австрії, Нідерландів, Франції)

Європейський Союз залишився ключовим іноземним інвестором в Україні. Його частка в загальному обсязі ПІІ в Україну збереглась майже незмінною порівняно з 2008 роком. Вона становила 78,3%. Хоча притік прямих інвестицій був значно повільнішим і станом на 1 січня 2010 року загальний обсяг ПІІ з ЄС склав 31,4 млрд. доларів

12 Мовчан В., Кобилянська А., Сисенко Н. «Економічна інтеграція і кооперація: Україна та ЄС. Підсумки 2009 року». – International Review, # 4, 2009. - www.dipacadem.kiev.ua/assets/files/bullets/bullet-4_Ukr.2009.doc

13 <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>, Закон № 923_VI від 4 лютого 2009 року

14 Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.09 № 230

15 http://www.bank.gov.ua/Balance/PB/2009/State_2009.pdf

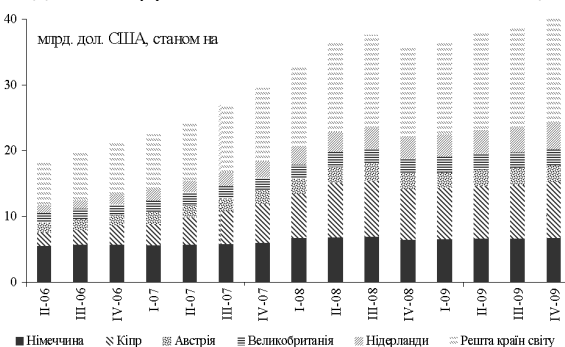
США порівняно з 28,1 млрд. рік тому.

Країни-донори не змінилися – це Кіпр, Німеччина, Австрія, Великобританія та Нідерланди (рис. 6). Їх частка в загальному обсязі ПІІ з ЄС склала понад 77% у 2009 році, що близько до показника 2008 року.

Станом на 1 січня 2010 року найбільше ПІІ було сконцентровано у промисловості (22,6%) та фінансовому секторі (22,1%), хоча ці частки дещо зменшились порівняно з 2008 роком за рахунок більшого розпорошення об'єктів інвестування при зменшенні загальних обсягів надходжень.

Стрімке сповільнення притоку ПІІ супроводжувалось чистим відтоком іншого капіталу. За оцінками НБУ, у 2009 році в Україні відбулось чисте погашення кредитів та облігацій перед іноземними позичальниками, у тому числі позичальникам з ЄС, на суму 9,1 млрд. доларів США порівняно з чистим залученням на рівні 12,4 млрд. доларів США рік тому. Відзначимо, що багатьом українським позичальникам – у тому числі НАК “Нафтогаз” – вдалось реструктуризувати свої зовнішні борги, що зменшило відтік капіталу у 2009 році, але збільшило боргове навантаження майбутніх періодів і відклало ризик дефолтів окремих суб'єктів господарювання на 2010 та подальші роки.

За інформацією НБУ, у перші місяці 2010 року відбувалось накопичення простроченої зовнішньої заборгованості реального сектору, яка за два місяці 2010 року склала 1,0 млрд. доларів США, тоді як за весь 2009 рік така заборгованість становила 1,4 млрд. доларів США. Можна очікувати, що у 2010 році, коли подальша реструктуризація боргів буде досить складною, зросте кількість випадків банкрутств та змін власників в економіці.

Рисунок 6. Загальний обсяг ПІІ в Україну у розрізі ключових країн-партнерів

Джерело: Держкомстат

Якщо говорити про портфельні інвестиції, то у 2008 році відбулось згортання ринку після першої хвилі фінансової кризи, однак на початку 2009 року ситуація стабілізувалась. Індекс ПФТС почав зростати з другого кварталу 2009 року, однак активного притоку портфельних інвестицій, порівняного з докризовим 2007 роком, досі не спостері-

гається.

Під час кризи важливим джерелом притоку зовнішнього капіталу в країну стала міжнародна фінансова допомога від міжнародних організацій, а саме МВФ, Світового банку та Європейського банку реконструкції та розвитку. Наприкінці 2009 року Європейська Комісія запропонувала Раді ЄС надати Україні макрофінансову допомогу у формі позики розміром до 500 млн. євро для подолання наслідків глобальної економічної кризи. Ця допомога мала надаватись на підтримку реалізації програми, погодженої українським урядом з МВФ, за умови її виконання. Макрофінансова допомога є винятковим антикризовим інструментом ЄС, яким можуть скористатися країни-сусіди ЄС в рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства¹⁶. Однак призупинення співробітництва з МВФ восени 2009 року по програмі угоди «stand-by» не дозволило Україні скористатись з наданої можливості ані у 2009 році, ані на початку 2010 року.

Таким чином, світова фінансова і економічна криза мала значний вплив на потоки капіталу між Україною та ЄС. Відбулось скорочення прямих іноземних інвестицій, фактично припинився притік портфельних інвестицій, почався відтік за статтею «кредити та облігації» та, останнім часом, зріс ризик дефолту окремих суб'єктів господарювання.

Завдяки високій частці європейського капіталу у банківській системі України за час кризи у країну продовжили надходити ПІІ з ЄС, спрямовані на рекапіталізацію дочірніх банків. Також активно фінансував українських банківський сектор та окремі підприємства реального сектору Європейський банк реконструкції та розвитку. Однак, скористатись макрофінансовою допомогою ЄС Україна не змогла внаслідок призупинення співробітництва з МВФ по програмі «stand-by».

ВПЛИВ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ НА РИНОК ПРАЦІ

Вплив кризи на міграційні потоки був не таким чітко вираженим, як вплив на торгівлю чи потоки капіталу. За даними Держкомстату, у 2009 році спостерігалось загальне сповільнення потоку міждержавної міграції на 12,2%, з 59,7 тисяч осіб у 2008 році до 52,4 тисяч у 2009 році, що відбулось за рахунок як зменшення кількості прибулих на 11,7%, так і кількості тих, хто виїхав, на 8,7%. Вочевидь, попит на робочу силу в країнах-реципієнтах українських трудових мігрантів знизився паралельно зі зростанням безробіття в цих країнах.

Під час кризи сальдо міждержавної міграції з

16 http://ec.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2009_10_30_2_uk.htm

країнами СНД залишалось додатнім¹⁷, тоді як для інших країн воно є від'ємним. Зменшення позитивного сальдо зовнішньої міграції з СНД відбувалося на фоні збільшення негативного сальдо міграції з іншими країнами, переважно з країнами ЄС, в які їде більшість українських трудових мігрантів. Таким чином, кількість офіційних виїздів з України до країн ЄС навіть збільшилась, незважаючи на заходи країн ЄС, спрямовані на захист їх національних ринків праці під час кризи, як-то: зменшення квот на трудову міграцію, посилення санкцій за незаконне перебування на території країни та встановлення додаткових вимог для отримання віз. Зауважимо, що візові перепони мають зменшитись з набуттям чинності Візового кодексу ЄС у квітні 2010 року¹⁸.

Висновки

Аналіз наслідків світової фінансової та економічної кризи на економічне співробітництво України та ЄС дозволяє зробити кілька висновків та узагальнень:

- різке зниження економічної активності в країнах-партнерах зумовило надзвичайно різке скорочення обсягів торгівлі товарами, які фактично повернулись до рівня 2005-2006 років. Однак, оскільки падіння експорту та імпорту було майже симетричним за результатами 2009 року, а імпорт почав відновлюватись швидше, поточне звуження дефіциту торгівлі товарами є, ймовірно, нестабільним навіть у короткостроковій перспективі;
- відбулась помітна зміна структури торгівлі товарами. Зокрема, різко знизилась частка торгівлі чорними металами, які до цього займали ключові позиції в українському експорті. В імпорті скоротилась частка торгівлі машинами та обладнанням, значною мірою за рахунок майже повного припинення імпорту транспортних засобів, на які поширювалась дія тимчасової надбавки до діючих ставок ввізного мита;
- в Україні відбулось зростання торговельних бар'єрів на окремі товари (тимчасова надбавка до діючих ставок ввізного мита, нові антидемпінгові та спеціальні заходи), що імпортуються з ЄС, тоді як симетричного підвищення торговельних бар'єрів з боку ЄС не спостерігалось;
- фінансова криза зумовила скорочення обсягів притоку ПІІ з ЄС, однак присутність європейських банків в країні сприяла більшому

надходженню капіталу, аніж це могло бути в іншому випадку, оскільки ці банки активно рекапіталізували українські дочірні установи;

- Україна не змогла скористатись макрофінансовою допомогою, яка була запропонована ЄС наприкінці 2009 року, оскільки в країні було призупинено виконання програми реформ, узгодженої в рамках Угоди «stand-by» з МВФ;
- незважаючи на кризу, тривали переговори України та ЄС щодо створення зони вільної торгівлі, відкривались нові проекти твінінгу та технічної допомоги, активно велось співробітництво у енергетичній сфері тощо.

Підсумовуючи сказане вище, криза, безумовно, вплинула на короткострокове економічне співробітництво України та ЄС. Вплив кризи на довгострокове співробітництво, ймовірно, можна буде побачити як у формулюванні окремих положень угоди про зону вільної торгівлі, так і в постійній зміні структури торгівлі, оскільки вихід з певного ринку під час кризи підвищує ризики перманентної втрати ринку.

17 Мовчан В., Кобилянська А., Сисенко Н. «Економічна інтеграція і кооперація: Україна та ЄС. Підсумки 2009 року». – International Review, # 4, 2009. - www.dipacadem.kiev.ua/assets/files/bullets/Review-4_Ukr.2009.doc

18 http://ec.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2010/2010_04_02_01_en.htm

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ЗАГРОЗИ, ЩО ПОСТАЛИ ПЕРЕД УКРАЇНОЮ ПІД ВПЛИВОМ СВІТОВОЇ КРИЗИ

Вступ

Всеохоплююча криза продовжує знесилювати Україну. У 2009 році не тільки не відбулося покращення чи стабілізації в соціально-економічній, фінансовій та грошово-банківській сферах України, а навпаки, ситуація ще більше загострилася і набула стійкого структурного й системного негативного характеру як на макро-, так і на мікрорівні. Якщо відкрита фаза кризи у IV кв. 2008 року розпочиналась у грошово-банківській сфері, а потім поступово перекинулася на такі галузі, як будівництво і виробництво будівельних матеріалів, металургія, хімічна промисловість, машинобудування, то у 2009 році процеси падіння охопили торгівлю (як внутрішню, так і зовнішню), інвестиційну галузь (особливо це стосується обсягу прямих капіталовкладень), транспорт, сферу послуг, відпочинок та туризм, готельний і ресторанний бізнес, індустрію мобільних телефонів. Почалося стрімке зниження рівня зайнятості та зростання безробіття. Тиск на внутрішній ринок робочої сили істотно посилюється через повернення до країни сотень тисяч заробітчанин, які працювали поза межами країни.

До цих негараздів додався і колапс державних та місцевих фінансів і бюджету. Якщо викласти макроекономічною мовою всі перелічені вище ознаки фази падіння кризового циклу в Україні, то це означає, що наша держава сьогодні має обмежені можливості самостійно підтримувати процес відтворення вже не тільки на рівні прирощення додаткового продукту, створення нового багатства (розширене), а й на рівні самозабезпечення (просте). Ми проїдаємо своє національне багатство. Попри те, що чисельність населення України щороку скорочується в середньому на 300 тис. осіб, нам не вистачає доходів навіть для того, щоб задовольняти основні потреби, що передбачають фізичне відтворення людей, не кажучи вже про реалізацію їх соціальних та інтелектуальних потреб.

Таким чином, процес відтворення в Україні втрачає розширений характер. Фази виробництва, розподілу, обміну та споживання деградують. Банківська сфера, розвиток якої є передумовою стабільного процесу відтворення, увійшла у фазу відкритої руйнації. Всі фінансові, грошові, банківські, економічні та соціальні показники за 2009-й – початок 2010 р. свідчать, що Україна невідворотно наближається до внутрішнього дефолту та економічного колапсу. Такого висновку автор доходить на підставі комплексного аналізу

процесів – у їх кількісній та якісній формах, які нині відбуваються в усіх царинах господарської діяльності України. У викладеному матеріалі автор розглядає та аналізує основні соціально-економічні, грошово-банківські та бюджетно-фінансові загрози існуванню України як держави, які загострились, викристалізувались і навіть набули незворотного характеру під впливом світової кризи протягом 2009 р. – початку 2010 року.

Комплексний характер загроз, що постали перед Україною у фінансово-економічній та соціальній сфері під впливом світової кризи

Про комплексний характер дії загроз свідчить їх взаємообумовленість та мультиплікаційний ефект їх негативних наслідків, що призводить до руйнації соціально-економічної, грошово-банківської та бюджетно-фінансової системи країни. Такий комплексний характер складає ціла низка загроз.

1. Знецінення національної валюти

Ця загроза проявилась у формі стрімкої, обвальної девальвації гривні. В Україні у період з жовтня 2008 року по лютий 2010 рік гривня девальвувала на 60%: у жовтні 2008 року 1 дол. США коштував 5 грн., у лютому 2010 року – 7,9 грн. Такого карколомного знецінення не зазнала жодна національна валюта у світі в часи нинішньої кризи. Через здешевлення гривні сукупна вартість потенціалу України в рамках світового господарства зменшилася наполовину.

Внаслідок девальвації нашої національної валюти значно подорожчав імпорт усіх товарів, особливо енергоносіїв, у перерахунку на гривні. Окрім того, протягом січня-лютого 2010 року відбулося підвищення цін на нафтопродукти, цукор, молочні вироби, сири на 20-40%. Можна прогнозувати, що до кінця 2010 року ціни на інші продукти так само зростуть. Подібна ситуація на грошовому ринку дуже нагадує 1993–1995 рр., коли відбувалася астрономічна девальвація українського карбованця, який виконував тоді роль сурогатної національної валюти.

2. Підвищення рівня інфляції

За 2009 рік офіційний рівень споживчої інфляції склав 12,3% (див. табл. 1). Як відомо, Кабінет Міністрів України запропонував, а Верховна Рада затвердила рівень інфляції на 2009 рік у розмірі 9,5%.

Олег Соскін,
*директор
Інституту
трансформації
суспільства,
професор
Національної
академії управ-
ління*

Таблиця 1. Індекс споживчих цін, 2009-2010 рр.

Місяць	ІСЦ				Базовий індекс споживчих цін (БІСЦ)	
	до попереднього місяця, %	до грудня попереднього року, %	до відповідного періоду, %	до відповідного місяця попереднього року, %	до попереднього місяця, %	до грудня попереднього року, %
2009 рік						
січень	102,9	102,9	122,3	122,3	102,8	102,8
лютий	101,5	104,4	121,6	120,9	102,7	105,6
березень	101,4	105,9	120,4	118,1	101,8	107,5
квітень	100,9	106,9	119,1	115,6	101,0	108,6
травень	100,5	107,4	118,2	114,7	100,6	109,2
червень	101,1	108,6	117,6	115,0	100,9	110,2
липень	99,9	108,5	117,3	115,5	100,5	110,7
серпень	99,8	108,2	117,1	115,3	100,5	111,3
вересень	100,8	109,1	116,8	115,0	101,1	112,5
жовтень	100,9	110,1	116,5	114,1	100,8	113,4
листопад	101,1	111,3	116,3	113,6	100,6	114,1
грудень	100,9	112,3	115,9	112,3	100,7	114,9
2010 рік						
січень	101,8	101,8	111,1	111,1	100,8	100,8
лютий	101,9	103,7	111,3	111,5	100,8	101,6

Джерело: Дані Національного банку України – www.bank.gov.ua

За січень-лютий 2010 рік споживча інфляція становить 3,7%. Потрібно нагадати, що у 2008 році інфляція, за офіційними даними, сягала понад 23%, а за експертними оцінками – майже 30%. Зрозуміло, що і зараз не можна погодитись із показником офіційної інфляції. За оцінками експертів, рівень споживчої інфляції за січень-лютий 2010 року становив мінімум 6%. Ця цифра органічно корегується з рівнем девальвації гривні. Можна спрогнозувати, що річна споживча інфляція у 2010 році становитиме близько 25%. І це ще буде не найгірший показник. (Принагідно нагадаємо, що у 1993 році рівень споживчої інфляції перевищував 11000%). Такий високий рівень інфляції швидко знецінює доходи українських громадян, підриває купівельну спроможність національної валюти, істотно погіршує рівень життя населення, руйнує підприємницьке середовище, не дає розвиватися стратегічним проектам, не дозволяє знизити облікову банківську ставку за кредитами та наростити інвестиції.

3. Зростання обсягу грошової маси як фактор, що безпосередньо спричинює девальвацію та інфляцію національної валюти

Суттєвим ударом по економіці України стало механічне збільшення грошової маси (готівкової та безготівкової) в обігу. Особливо це стосується

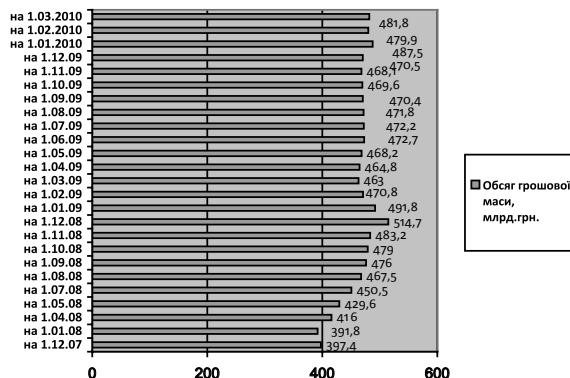

Рис. 1. Обсяг грошової маси (готівка та безготівка), млрд. грн.

Джерело: Дані Національного банку України – www.bank.gov.ua

готівкової гривні (див. рис. 1 та рис. 2). Необґрунтована емісія готівкової гривні призвела до переповнення каналів обігу, а відтак – до зростання споживчої та виробничої інфляції, та підвищення цін на всі товари і послуги.

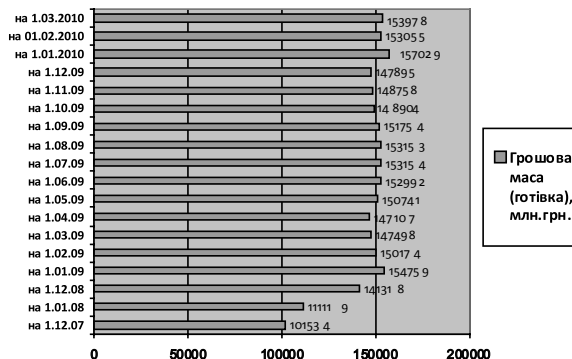

Рис. 2. Обсяг грошової маси (Мо), млн. грн.

Джерело: Дані Національного банку України – www.bank.gov.ua

4. Зменшення золотовалютних резервів Національного банку України

Процес зменшення золотовалютних резервів НБУ триває з серпня 2008 року, коли вони досягли найбільшої відмітки у \$38,062 млрд. На кінець лютого 2010 року золотовалютні запаси НБУ склали \$24,148 млрд. (див. рис. 3).

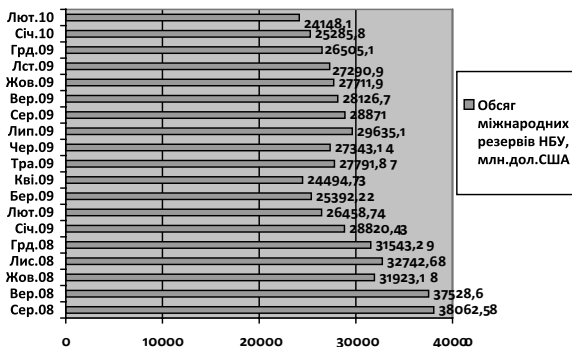

Рис. 3. Обсяг міжнародних резервів НБУ, млн. дол. США

Джерело: Дані Національного банку України – www.bank.gov.ua

Золотовалютні резерви НБУ були б ще меншими, якби не надана нам Міжнародним валютним фондом позика на суму \$10,6 млрд., що надійшла вже трьома траншами в Україну. НБУ дедалі важче виходить на міжбанківський валютний ринок і підтримувати курс гривні. Ситуація ускладнюється ще й тим, що структура золотовалютних резервів Нацбанку погіршується. Хоч реальну інформацію щодо складу та якості золотовалютних запасів Нацбанк приховує, можна висунути версію, що активи, в яких НБУ тримає більшу частину цих ре-

зервів, а саме ті, що розміщені в США, не мають достатньої ліквідності. Відповідно, це створює ще більші проблеми щодо можливості НБУ гарантувати в майбутньому стабільний курс гривні, вже не кажучи про те, щоб його стратегічно зміцнити.

5. Збільшення зовнішнього державного боргу України

На кінець 2009 року валовий (державний і корпоративний) зовнішній борг України сягнув \$104 млрд. Власне державний борг (зовнішній та внутрішній) станом на 28.02.2010 р. перевищує \$26,8 млрд. (понад 214 млрд. грн.)¹⁹. Боргова угода перед Міжнародним валютним фондом передбачає виділення \$16,5 млрд., з яких Україна вже отримала \$10,6 млрд. (перший транш – \$4,5 млрд., другий – \$2,8 млрд., третій транш – \$3,3 млрд.). Фактично саме завдяки цьому кредиту МВФ Уряд України й обслуговує зовнішній державний борг. Інших можливостей ні в НБУ, ні у Кабміні немає.

6. Збільшення внутрішнього державного боргу України

Збільшення своїх фінансових потреб і неконтрольованих витрат Уряд України покриває за рахунок випуску облігацій внутрішньої державної позики, обсяги яких дедалі зростають. Якщо станом на 3.11.2008 р. вартість ОВДП, які знаходяться в обігу, за сумою основного боргу оцінювалася в сумі 8 223,38 млн. грн., то на кінець року вона збільшилася до 17 605,94 млн. грн., а на 5.01.2009 р. – до 29 157,93 млн. грн. На 30.06.2009 р. в обігу вже було ОВДП на суму 40 455,82 млн. грн., а на 27.07.2009 р. – 51 333,74 млн. грн. Така негативна динаміка продовжується до сьогодні (див. рис. 7, рис. 8 та рис. 9). Водночас, Уряд приховує інформацію про те, які структури під величезні відсотки (до 28% річних) викуповують ці ОВДП.

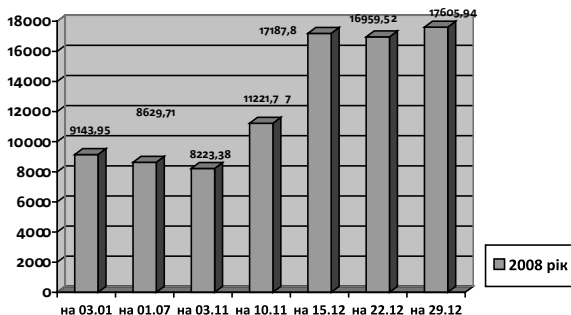

Рис. 7. ОВДП, показники у 2008 р., млн. грн.

Джерело: Побудовано автором на основі даних Національного банку України – www.bank.gov.ua

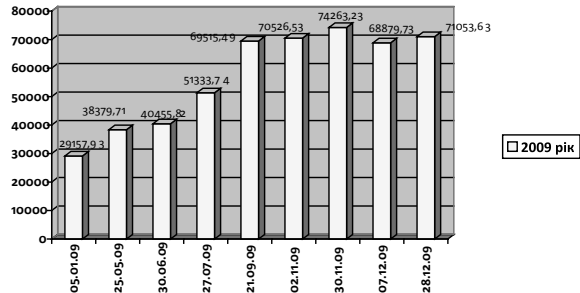

Рис. 8. ОВДП, показники у 2009 р., млн. грн.

Джерело: Побудовано автором на основі даних Національного банку України – www.bank.gov.ua

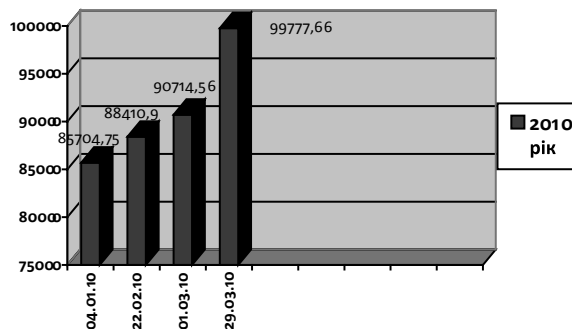

Рис. 9. ОВДП, показники у 2010 р., млн. грн.

Джерело: Побудовано автором на основі даних Національного банку України – www.bank.gov.ua

Потрібно відзначити той факт, що останнім часом з'явилася негативна тенденція, коли ОВДП скуповуються нерезидентами (див. табл. 2).

Наразі співпали два явища – надходження в Україну великих сум валюти за куплені нерезидентами ОВДП і боротьба європейських безпекових структур проти мафіозних груп, що походять з простору колишнього Радянського Союзу. Доречі, нещодавно ФАТФ попередив українське керівництво щодо відповідальності за відмивання брудних грошей. Неприпустимим є і той факт, що НБУ зосередив у своїх руках майже 70% ОВДП на суму 71,9 млрд. грн.

Таблиця 2. ОВДП, які знаходяться в обігу, за сумою основного боргу, 2010 рік

Дата	Усього, млн. грн.	Облігації, які знаходяться у власності, млн. грн.			
		НБУ	Банків	Інших	Нерезидентів
на 04.01	85704.75	50102.06	20580.96	14591.37	430.35
на 11.01	85704.75	57170.06	20242.78	7861.55	430.35
на 18.01	85642.73	57301.16	20403.32	7499.88	438.37
на 25.01	85799.66	57459.40	20258.23	7619.83	462.20
на 01.02	86730.00	57696.40	20028.81	8444.41	560.38
на 08.02	87846.22	62133.60	20142.75	4485.39	1084.48
на 15.02	88039.98	62923.10	19101.10	5003.53	1012.25
на 22.02	88410.90	63043.80	19268.72	5090.34	1008.05
на 01.03	90714.56	63310.10	19543.79	6822.67	1038.00
на 09.03	90891.69	66449.86	17978.96	5308.82	1154.05
на 15.03	95680.97	66320.06	22830.25	5286.67	1243.98
на 22.03	98905.95	69616.08	22728.36	4690.78	1870.73
на 29.03	99777.66	71858.08	21469.47	4131.37	2318.74

Джерело: Дані Національного банку України – www.bank.gov.ua

¹⁹ Довідка щодо державного та гарантованого державного боргу України, підготовлена Департаментом державного боргу Міністерства фінансів України, 28.02.2010 р. – http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245242&cat_id=240945

Криза банківського сектору України

За січень-лютий 2010 року доходи банків порівняно з відповідним періодом минулого року скоротилися на 15,7% і склали 21,4 млрд. грн. Витрати банків за два місяці 2010 року порівняно з відповідним періодом 2009 року скоротилися на 16,6% і склали 22,8 млрд. грн. Збитки українських банків за січень-лютий 2010 року склали 1,4 млрд. грн. Таким чином продовжується негативна тенденція, яка склалася у банківському секторі в 2009 році: доходи банків у 2009 році склали 143,1 млрд. грн., витрати – 171,1 млрд. грн.²⁰.

Висновки

Проведений комплексний аналіз сукупності грошово-фінансових та соціально-економічних загроз, які постали сьогодні перед Україною, свідчить про те, що наша країна невідворотно наближається до внутрішнього дефолту. Це означатиме неспроможність державної машини виконувати свої фінансові й соціальні зобов'язання. Внутрішній дефолт потягне за собою зовнішнє банкрутство української держави. Єдиний вихід із ситуації – зміна соціально-економічної парадигми розвитку. Слід перейти від державно-монополістичної кланово-олігархічної моделі до моделі народного капіталізму, основою якої є середній клас, а рушійною силою – дрібна та середня національна буржуазія.

До всіх існуючих економічних негараздів України, до нашої соціально-економічної слабкості додалась ще одна вкрай небезпечна загроза – російська економічна експансія, російський неоколоніалізм. Російські інвестори дедалі більше прагнуть контролювати ключові галузі української економіки. Особливістю російського капіталу, який надходить в Україну переважно від компаній, зареєстрованих в офшорних зонах є його тіньовий характер. Росія також налаштована на те, щоб взяти під контроль такі галузі української економіки, як авіабудування, транспорт, сільське господарство, ядерна енергетика. Значною проблемою яка при цьому виникає є те, що Україна все більше погоджується на відвертий тиск, який є виявом неоколоніальної економічної експансії Росії, що стає дедалі потужнішою. Така експансія може свідчити про існування плану щодо поглинання України Росією, особливо, якщо додати до економічних аспектів ще й духовний. На жаль, сьогодні в українському суспільстві відсутні здорові патріотичні сили, які здатні протистояти російській експансії.

На тлі цих процесів, поглиблення економічного

співробітництва з ЄС, може розглядатися не тільки як важливий чинник для подолання наслідків фінансово – економічної кризи, але й як важливий напрямок зміцнення національної безпеки країни у відверненні реальних загроз її державності та суверенітету.

1. Соскін О. Україна занурюється у кризу. Чи врятують нас міжнародні запозичення? // „Економічний часопис-XXI”. – 2009. – № 3-4. – С.3-6.
2. Соскін О. Економічний хаос та зубожіння – вірогідні ознаки розвитку України у 2009 році // „Економічний часопис-XXI”. – 2009. – № 1-2. – С.5-6.
3. Соскін О. Україна: політико-економічні відповіді на макроекономічні виклики // „Економічний часопис-XXI”. – 2008. – № 9-10. – С.3-7.
4. Соскін О. Україна перетворюється на націю паразитичного споживання // „Економічний часопис-XXI”. – 2008. – № 5-6. – С.5-7.
5. Соскін О. Формування національної буржуазії – основа розбудови ефективної української держави // „Економічний часопис-XXI”. – 2007. – № 5-6. – С.41-42.
6. Соскін О. Державна економічна політика України: загроза фінансово-грошової кризи // „Економічний часопис-XXI”. – 2005. – № 7-8. – С.8-10.
7. Соскін О. Економіка України: причини повернення та шляхи подолання структурних криз // „Економічний часопис-XXI”. – 2005. – № 5-6. – С.3-8.
8. Довідка щодо державного та гарантованого державного боргу України, підготовлена Департаментом державного боргу Міністерства фінансів України, 28.02.2010 р. – http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245242&cat_id=240945
9. Закон України „Про Держаний бюджет України на 2009 рік” // Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=187396&cat_id=187392
10. Аналітична записка щодо стану виконання Державного бюджету України за січень-лютий 2010 року, підготовлена Прес-службою Адміністрації Президента України, 31.03.2010 р. – <http://www.president.gov.ua/news/16820.html>
11. Аналітична записка щодо фінансового стану Пенсійного фонду України за січень-лютий 2010 року, підготовлена Прес-службою Адміністрації Президента України, 31.03.2010 р. – <http://www.president.gov.ua/news/16816.html>
12. „Россияне влезли в долги Таруты”, Виталий Ермаков, Сергей Андрющенко // газета „Дело” №13 від 03.02.2010 р. – <http://delo.ua/biznes/kompanii/rossijane-vlezli-v-dolgi-136871>

²⁰ Джерело: Дані Національного банку України – www.bank.gov.ua

13. „Російські енергетики готуються до приходу в Україну?“, Андрій Кривицький // „Економічна правда“, 02.03.2010 р. — <http://www.epravda.com.ua/publications/4b8ce43def55c/>
14. „Россия заявила права на объекты в Украине“ // ЛігаБізнесІнформ, 31.03.2010 — <http://news.liga.net/news/N1009536.html>

НАСЛІДКИ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ ДЛЯ ЄС НА ПРИКЛАДІ ГРЕЦІЇ

Вступ

Сучасна фінансова криза в той чи інший спосіб торкнулась практично всіх країн світу. Можна тільки зайвий раз повторити тезу про те, що це перша фінансова криза часів глобалізації, і саме глобалізація стала тим чинником, який зумовив її швидке та масштабне поширення. Водночас, криза також торкнулась інтеграційних об'єднань. В цьому зв'язку слід також говорити про такий вимір кризи як шоки, які зазнали інтеграційні об'єднання країн, зокрема зона євро.

В цьому зв'язку криза в Греції має особливе значення, оскільки Греція є членом зони євро, а тому від того, як буде подолана ця криза залежатиме якщо не доля, то стабільність спільної валюти. Ця криза є практично першою за всю історію існування євро, яка поставила під загрозу стабільність самої зони. Події в Греції висвітлили цілу низку старих і нових проблем, вирішення яких має принципове значення для ефективного функціонування спільної європейської валюти. Висвітленню цих проблем та шляхів їх розв'язання й присвячене дане дослідження.

Криза в Греції як структурна проблема єврозони

Що ж спровокувало кризу в Греції? Очевидно, мова повинна йти про цілу низку причин економічного та політичного характеру.

По-перше, зрозуміло, що основна відповідальність за кризу лежить саме на уряді Греції, оскільки здійснювана ним протягом декількох років економічна політика фактично заклала основи нинішніх економічних труднощів. Протягом років Греція, Іспанія та інші країни ЄС, мали найвищі темпи економічного зростання в зоні євро, причому низькі відсоткові ставки сприяли буму в галузі будівництва та споживчих витрат.

Водночас, фінансова криза виявила серйозні системні проблеми в економіці цих країн, а саме хронічну відсутність дисципліни в державних фінансах та довгострокові структурні проблеми. В

минулому країни могли відреагувати на такі кризи шляхом девальвації національної валюти, що давало можливість відновити економічну рівновагу. Але сьогодні жодна з 16 країн-членів єврозони не може скористатись цим інструментом.

На думку колишнього міністра закордонних справ Йошки Фішера, криза засвідчила, що передбачені Маастріхтською угодою вимоги щодо граничних меж бюджетного дефіциту, державного боргу та система моніторингу їх дотримання, випередили свій час в тому сенсі, що їх практичне використання в сучасному світі має досить обмежений характер²¹. Євро, яке стало критичним інструментом захисту європейських інтересів за часів кризи, сьогодні проходить тест на міцність у формі випробування слабкого політичного серця всього механізму²².

З іншого боку, очевидним є і той факт, що уряд не надавав адекватної інформації про характер і масштаби національних бюджетних проблем. Так, ще в березні 2004 року Евростат висловив свої претензії до якості грецької статистики. Саме тому Евростат був змушений переглянути статистичні дані Греції за 2000-2003 рр²³.

По-друге, відповідальність за становище, що склалося також несуть і інститути єврозони. Очевидно, що уряди країн-членів єврозони не змогли подати своєчасний сигнал про свою готовність допомогти Греції. З іншого боку, Європейський центральний банк фактично створив невизначеність щодо можливості використання державного боргу Греції як застави для отримання ліквідності.

По-третє, свій внесок до грецької кризи внесли і фінансові ринки, на яких надмірний оптимізм до кризи змінився найглибшим песимізмом після того, як криза вже почалась. Використання свопів на кредитний дефолт дає можливість песимістично налаштованим учасникам ринків необмежені можливості спекулювати проти окремих країн, тим самим, збільшуючи їхні проблеми.

У цілому криза в Греції яскраво висвітлила структурну проблему єврозони: монетарний союз не є частиною політичного союзу. Такий дисбаланс веде до формування економічних відмінностей між країнами, причому механізму подолання таких відмінностей немає. Ці економічні відмінності, у свою чергу, складають свого роду матеріальну основу відмінностей у стані національних бюджетів і появи фіскальних криз²⁴.

21 Joschka Fischer. Greek lessons for Europe. March 7, 2010 (<http://www.cyprus-mail.com/opinions/greek-lessons-europe/20100307>)

22 Joschka Fischer. Greek lessons for Europe. March 7, 2010 (<http://www.cyprus-mail.com/opinions/greek-lessons-europe/20100307>)

23 Report on Greek Government Deficit and Debt Statistics. EUROPEAN COMMISSION - JANUARY 2010. Brussels, 8.1.2010 COM (2010) 1 final

24 Paul De Grauwe. A Greek endgame? CEPS Commentary, 9 March 2010.

Ігор Бураковський,
директор
Інституту
економічних
досліджень
та політичних
консультацій,
доктор еко-
номічних наук,
професор

Заходи з подолання грецької кризи

Грецька криза є дуже показовим прикладом того, як проблеми одного з елементів високоінтегрованої економічної системи (єврозони) загрожують кризою всієї системи як такої. А враховуючи той факт, що сьогодні багато країн еврозони стикаються з бюджетними проблемами, ситуація в Греції змушує зробити висновки принципового характеру.

По-перше, криза в Греції стала досить небезпечним сигналом для еврозони, оскільки при найбільш несприятливому варіанті подій вона може запустити ланцюгову реакцію суверенних дефолтів з усіма витікаючими звідси наслідками. Знову-таки, при самому песимістичному сценарії розвитку подій проблеми банківського сектора змусять уряди вкладати значні кошти в порятунок банківських інститутів. Іншими словами, наслідки кризи можуть бути досить відчутними для економіки еврозони і не тільки. Тому Греція і сама повинна реалізувати пакет досить жорстких заходів, спрямованих на відновлення фінансової стабільності, і, напевно, отримає необхідну допомогу від Євросоюзу і від окремих країн ЄС. Масштаби цієї допомоги можуть виявитися досить відчутними. За деякими розрахунками, у разі якщо Греція зіткнеться з дефолтом по всій сумі свого боргу, заходи з порятунку грецької економіки з боку країн-членів еврозони приведуть до збільшення співвідношення державного боргу до ВВП на 3% додатково.

По-друге, допомога Греції може подати також негативний сигнал щодо готовності допомагати країнам, які проводять помилкову економічну політику. Мова йде про те, що безвідповідальна поведінка уряду не карається.

По-третє, виникає питання щодо реагування на майбутні кризи. Зрозуміло, що, перш за все, слід вжити заходів (як на національному, так і міжнародному рівні), які б дозволили в принципі мінімізувати появу подібної ситуації в майбутньому.

Уряд Греції розробив досить амбітні кроки, спрямовані на подолання кризи. В проекті бюджету на 2010 рік поставлено мету скоротити дефіцит бюджету з 12,7% ВВП до 8,7%. В цьому документі відзначається, що державний борг в 2010 році зросте до рівня 121% від ВВП з 113,4% в 2009 році. Водночас, за оцінками ЄС, в 2010 році державний борг Греції зросте до 124,9%, а дефіцит бюджету - до 12,2% від ВВП.

З метою зменшення дефіциту державного бюджету оголошено про скорочення соціальних витрат на 10%. Уряд також планує скасувати бонуси у державних банках та запровадити податок ставкою 90% на бонуси приватних банкірів. Планується боротися з корупцією та ухиленням від сплати податків, переглянути пенсійну систему протягом

шести місяців та запровадити нову систему оподаткування, яка передбачає збільшення податкового навантаження для багатих. Уряд оприлюднив програму стабілізації, реалізація якої має забезпечити скорочення бюджетного дефіциту до 2,8% ВВП в 2012 році. Водночас, рейтингова агенція S&P відзначає, що запропоновані заходи економії наврядчи приведуть до прийнятного скорочення державного боргу.

В лютому 2010 року уряд заявив про продовження заморожування збільшення заробітної плати у поточному році в державному секторі для тих працівників, хто отримує менше 2000 євро на місяць, за винятком надбавок до зарплати за вислугу років. Європейська Комісія заявляє про підтримку плану Греції скоротити бюджетний дефіцит, і вимагає також скоротити загальний фонд заробітної плати.

В березні 2010 року уряд затверджує новий пакет заходів, який передбачає скорочення зарплати та збільшення податків з тим, щоб додатково зекономити 4,8 млрд. євро. Ці заходи включають підвищення ПДВ на 2 процентних пункти до 21%, скорочення на 30% премій та доплат тим, хто працює в державному секторі, збільшення податків на паливо, тютюнові вироби і алкогольні напої, а також заморожування пенсії, що виплачуються державою, на 2010 рік.

Водночас, уряд попереджає, що не зможе скоротити дефіцит, якщо вартість запозичень залишатиметься високою. Тому, можливо, країні доведеться звернутись до МВФ у тому випадку, коли ЄС не запропонує Греції план порятунку. Європейський Союз пішов назустріч Греції, і 19 березня Президент Європейської Комісії Жозе Мануель Баррозу закликає держави-члени ЄС узгодити пакет заходів допомоги для Греції²⁵.

В цілому країни зони євро узгодили такий підхід:

1. Підтвердження необхідності здійснювати розумну (раціональну) національну економічну політику у відповідності з узгодженими правилами. При цьому всі країни мають усвідомлювати свою спільну відповідальність за економічну та фінансову стабільність в зоні євро.
2. Пакет заходів допомоги Греції складатиметься з двох частин: суттєвих обсягів коштів, наданих МВФ, та скоординованих на двосторонній основі позик більшості країн-членів Єврозони. Причому, частка європейського фінансування буде також вельми суттєвою.
3. Такий механізм двосторонніх позик, які доповнюватимуть фінансування МВФ, має розглядатись як останній інструмент допомоги у випадку, коли країна не зможе залучити достатніх коштів на фінансових ринках.

25 Timeline: Greece's economic crisis. http://www.reuters.com/article/idUSTRE62P28N20100326?loomia_ow=to:so:a49:g43:r1:c1.000000:b31838636:zo

4. Рішення про надання позики буде прийматись одногосно членами зони євро на основі оцінки Європейської комісії та Європейського центрального банку. Умовою надання позики будуть зобов'язання країни-позичальника щодо економічної політики. Внесок кожної країни – донора буде визначатись в залежності від величини їх ВВП та населення.
5. Цей механізм не має на меті надання коштів за середньою для зони євро відсотковою ставкою. Метою допомоги є створення таких умов, які стимулюватимуть повернення до джерел ринкового фінансування якомога скоріше шляхом адекватної оцінки ризику. Відсоткові ставки не будуть пільговими, тобто не міститимуть жодного елементу субсидування²⁶.

До цього часу немає офіційної інформації щодо обсягів такої підтримки, але за деяким даними вона може сягнути 20-22 млрд. євро²⁷.

Проте, існує ще один досить важливий аспект названої проблеми. Він полягає в тому, що потрібно зробити для того, щоб вирішити кризову ситуацію, коли вона вже виникла. В принципі, саме країна, що зіштовхнулася з проблемами, об'єктивно зацікавлена в розробці та реалізації пакету заходів зі стабілізації ситуації. Але оскільки Греція є членом зони євро, виникає питання про те, який міжнародний інститут може забезпечити ефективний нагляд за тим, щоб національні програми економічної корекції були досить жорсткими та ефективними з тим, щоб допомога країні дійсно мала сенс.

Створення Європейського валютного фонду обумовлено необхідністю посилити фінансовий контроль в Євросоюзі

На думку низки експертів, МВФ не може бути ефективним в цій ситуації, оскільки єдиним інструментом примусу країни виконувати узгоджену з МВФ програму є загроза призупинити виділення коштів. З іншого боку, ЄС має більш широкий набір інструментів впливу. ЄС може, наприклад, припинити виділення коштів зі структурних фондів. Європейський центральний банк може також запровадити дуже сильний тиск, відмовившись використовувати грецький борг у своїх операціях на грошовому ринку²⁸.

Слід зазначити, що на відміну від багатьох інших експертів, автори пропонують не обмежуватися пошуками шляхів підтримки системних інститутів (і країн), але і заздалегідь розробити механізми «впорядкованого дефолту» таких інститутів. Для вирішення цієї проблеми пропонується створити спеціальний інститут - Європейський валютний фонд. Передбачається, що у відношенні країн зони євро Європейський валютний фонд стане виконувати дві функції: по-перше, допомога з боку фонду буде створювати стимули для країн реально піклуватися про стан своїх фінансів, по-друге, реалізувати процедуру «впорядкованого дефолту» як останню можливу міру мінімізації негативного впливу дефолту окремої країни на зону євро.

Логіка авторів заслуговує на увагу, оскільки їх висновки виходять з нових політичних та економічних реалій. Не вдаючись до детального аналізу даної пропозиції, відзначимо, що вона не тільки є достатньо конкретною і аргументованою, але і задає новий напрям пошуків шляхів вирішення якісно нових проблем, породжених кризою.

Вельми показовим є те, що ідея створення Європейського валютного фонду вже отримала політичну підтримку з боку канцлера ФРН Ангели Меркель та Президента Євросоюзу Жан-Клода Юнкера²⁹. При цьому Меркель висловила як за посилення відповідальності, так і санкцій з тим, щоб запобігти наростанню державного боргу до критичного рівня.

Інтерес до цієї ідеї з боку Євросоюзу заслуговує на особливу увагу. Євросоюз фактично являє собою механізм політичного контролю над функціонуванням зони євро і пов'язаних з нею елементів Європейського валютного союзу, таких як Пакт стабільності та зростання. Також відзначимо, що і президент Європейського центрального банку Жан-Клод Тріше також визнав цінність ідеї створення Європейського валютного фонду і висловився на користь її подальшої розробки³⁰.

Ще одним важливим наслідком грецької кризи стало визнання необхідності вжити дієвих заходів по боротьбі з фінансовими спекуляціями. Греція ініціювала внесення цього питання до порядку денного найближчого саміту Великої двадцятки. З іншого боку, Німеччина і Франція заявили про свої плани розробити конкретні пропозиції щодо обмеження спекулятивних фінансових операцій, які будуть викладені в листі Президента Єврокомісії. Йдеться, зокрема, про те, щоб врегулювати спекулятивні атаки проти падаючих цін на акції

26 STATEMENT BY THE HEADS OF STATE AND GOVERNMENT OF THE EURO AREA. Brussels, 25 March 2010 (http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/113563.pdf)

27 Euro zone to back Greek safety net with IMF role. Friday 26, 2010. (http://www.moneycontrol.com/news/worldnews/euro-zone-to-back-greek-safety-net-imf-role_448596.html)

28 Daniel Gros and Thomas Mayer. How to deal with sovereign default in Europe: Towards a Euro(pean) Monetary Fund. CEPS Policy Briefs, No. 202/February 2010 (Источник: <http://www.ceps.eu/book/towards-european-monetary-fund>)

29 Merkel backs European Monetary Fund. Economy | 09.03.2010, <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,5336454,00.html>

30 Trichet hints at monetary fund backing. By Ralph Atkins in Rome. March 10, 2010, 22:23, http://www.ft.com/cms/s/0/a0dd7e3c-2c82-11df-be45-00144feabdc0.html?ncklick_check=1

або збитків за кредитами, а також запобігти спекуляціям проти цілих країн, яким загрожує банкрутство, включаючи торгівлю свопами кредитного дефолту.

Очевидним уроком кризи в Греції та загострення боргових проблем у цілої низки країн Євросоюзу є об'єктивна необхідність посилити фінансовий контроль в Євросоюзі, або принаймні в зоні євро. Водночас, принципове вирішення проблеми вимагає створення фіскального органу на рівні зони євро, який би мав певний наднаціональний статус. Очевидно, що таке рішення політично є доволі непростим, але структурне протиріччя між наднаціональною монетарною політикою в зоні євро та національним рівнем фіскальної політики є сьогодні загально визнаним.

Суто в практичному плані, сьогодні існує два шляхи вирішення боргової проблеми. Перший шлях – це пом'якшення політики Європейського центрального банку, тобто придбання довгострокових активів, зокрема державних облігацій. Сьогодні мова може йти, передовсім, про облігації Ірландії, Греції, Іспанії, Італії. Якщо Європейський центральний банк купуватиме урядові цінні папери, то це призведе до їх подорожчання та зменшення спредів з усіма відповідними позитивними наслідками серед яких слід, перш за все, назвати стимулювання розвитку економік країн-членів зони євро.

Другий шлях – випуск деномінованих в євро облігацій під колективні гарантії урядів країн-членів зони євро. Такі облігації можуть випускатись як певним європейським інститутом, наприклад, Європейським інвестиційним банком, так і безпосередньо відповідним урядом країни – членом зони євро. В обох випадках гарантії будуть надаватись, з боку тих суб'єктів, які мають можливість (достатні фіскальні доходи), щоб реально забезпечити дотримання цих гарантій. В цілому такий інструмент дасть можливість країнам, боргові інструменти яких характеризуються великими спредами, простіше та дешевше залучити кошти для фінансування відповідних програм³¹.

Саме другий шлях - запровадження спеціальних європейських облігацій – варто проаналізувати окремо. Сьогодні існує декілька підходів щодо його реалізації. Логіка одного з них полягає в наступному. Уряди країн-членів зони євро будуть ухвалювати рішення щодо випуску спеціальних облігацій (бонди), за обслуговування яких вони нести будуть повну відповідальність. Водночас, такі облігації будуть випускатись, спеціальним уповноваженим центральним органом, і тому такі цінні папери на вторинному ринку будуть харак-

теризуватись однорідністю та взаємозамінністю (облігації з однаковими купонами та терміном погашення, випущені відповідно до рішення різних країн практично не відрізнятимуться одна від одної).

На практиці це означатиме, що облігації з однаковими характеристиками незалежно від країни «походження» матимуть однакові рейтинги. З метою уникнення появи проблеми «морального ризику» мають бути встановлені обмеження на випуск облігацій в цілому та протягом одного року. На практиці це означає, що уряди зможуть ухвалювати рішення щодо випуску облігацій на суму не більше 60% національного ВВП. Можна також розглянути варіант, коли після певного перехідного періоду чисте зростання обсягів зобов'язань за облігаціями країни не може перевищувати 3% річного ВВП. В цьому сенсі такі облігації будуть доступними лише для відповідальних позичальників.

Таким чином, «надлишкові» запозичення, як це визначено в Маастріхтській угоді, здійснюватимуться через національні суверенні випуски облігацій, що принципово відрізнятимуться як від спільного випуску облігацій, так і випуску суто національних облігацій. При цьому, в залежності від країни, нові облігації матимуть інші рейтинги та ціну. Тому вважається, що така практика створить стимул до відповідального запозичення коштів у формі цінового диференціалу. Відповідальні запозичення коштуватимуть дешевше, тоді як надлишкові запозичення матимуть вищу ціну.

Головною перевагою запропонованого механізму стане підвищення прозорості процесу фінансування з точки зору політики конкретної країни, так і функціонування фінансових ринків. Учасники ринку будуть точно знати не тільки обсяги «надмірних» запозичень країни, але й те, які саме боргові інструменти країни мають найбільший ризик суверенного дефолту. Крім того, країни, які побажають брати участь у спільних випусках облігацій, повинні погодитись на набагато жорсткіший аналіз достовірності їх національної статистики і фінансових рахунків - так само, як і фірми, які бажать публічно торгувати на фондовій біржі, повинні прийняти суворі вимоги до звітності. У випадку виявлення факту викривлення країною статистичної та фіскальної статистики, вона може бути позбавлена права ухвалювати рішення щодо випуску облігацій, що означатиме необхідність вдаватись до більш дорогих запозичень до того часу, поки право на спільний випуск єврооблігацій не буде відновлено.

В крайньому випадку, такий двоїстий механізм фактично пропонує процедуру впорядкованого дефолту країни. На першому етапі будуть переглядатись конкретні зобов'язання країни (мова йде про ті з них, під які здійснювались «надлиш-

31 Paul De Grauwe & Wim Moesen. Gains for All: A proposal for a common Eurobond, CEPS Commentary, 3 April 2009, p. 3 (<http://www.ceps.be/book/gains-all-proposal-common-eurobond>)

кові» запозичення). Результатом такого перегляду може стати призупинення обслуговування спільних облігацій (які можуть продовжувати обертатись на ринку незалежно від фінансового стану даної країни). Водночас, інші країни - члени євро мають взяти на себе обслуговування боргових зобов'язань країни, яка потрапила в стан дефолту. Цей захід матиме тимчасовий характер, до того ж і витрати будуть меншими, ніж потенційна допомога країні, що переживає труднощі. До того ж країна - «емітент» облігацій може виплатити відповідну суму та відсотки з неї, коли її економічна ситуація нормалізується³².

Подібну пропозицію також висунули Деніел Грос та Стефано Мікосі. Вони виходять з того, що інвестори надають перевагу державним борговим зобов'язанням, оскільки, наприклад, в США та Японії цей борг не несе якихось ризиків, тому що уряд завжди може примусити національний банк надрукувати гроші для оплати урядових зобов'язань. Водночас в Європі складається інша ситуація. Тут національні уряди не можуть примусити Європейський центральний банк друкувати гроші. Таким чином, для міжнародних інвесторів немає такого інструменту фінансування, як державні облігації зони євро, а тому вони не можуть ним скористатись з метою диверсифікації своїх ризиків, пов'язаних з доларом. З іншого боку, європейські банки отримали порівняно невеликі обсяги капіталу в процесі боротьби з кризою, що дозволило їм утриматись на плаву. Водночас, цього недостатньо для того, щоб адекватно відреагувати на виклики, зумовлені загостренням фінансових труднощів на «периферії» ЄС.

Таким чином, сьогодні існує високий попит на «європейські» облігації і, в той же час, існують власні потреби Європи у коштах для вливання в банківську систему з тим, щоб запобігти кризі у банківському секторі та на «периферії» єврозони. Саме тому ЄС повинен створити потужний Європейський фонд фінансової стабільності (European Financial Stability Fund, EFSF), який би оперував приблизно такими ж коштами, як і Програма позбавлення від проблемних активів в США (TARP), тобто на рівні 500 - 700 млрд.євро. Такий інститут міг би випускати облігації під прямі гарантії з держав-членів, та оскільки змістом діяльності EFSF має стати кризовий менеджмент, діяльність названої установи могла б бути припинена через певний, заздалегідь визначений, період часу, наприклад, через п'ять років. Для глобальних інвесторів, облігації EFSF будуть практично безризиковими, оскільки вони гарантуються всіма державами-членами.

Створення фонду, боргові папери якого мають спільну гарантію, не означає, що сильні країни-члени ЄС повинні платити за помилки інших урядів, оскільки в кінцевому підсумку втрати можуть бути розподілені між країнами-членами в залежності від того, де вони виникли. За будь-яких умов фонд не нестиме збитки, а буде заробляти гроші, тому що витрати, пов'язані з фінансуванням, будуть значно меншими, ніж пакети фінансового стимулювання окремих держав-членів. До того, саме існування фонду буде сприяти стабілізації європейського фінансового ринку. В зв'язку з цим, наприклад, Німеччина, яка до цього часу критично ставиться до цієї ідеї, цілком може бути найбільшим бенефіціаром запропонованого проекту, оскільки саме німецькі банки можуть стати найбільшими «користувачами» послуг даної системи фінансування. Саме автомобільна промисловість, імовірно, отримає найбільший ефект від стабілізації європейського банківського сектора, а експортери Німеччини отримають найбільші вигоди від економічної стабілізації європейської периферії.

Такий фонд можна швидко створити в рамках Європейського інвестиційного банку, яка є серйозною установою, що вже має необхідний досвід. Саме ЄІБ є агентством урядів країн ЄС і до його Ради керуючих входять міністри фінансів країн-членів ЄС. За допомогою нового фонду під управлінням вже існуючої європейської організації, міністри фінансів зможуть забезпечити поступове скорочення відповідних операцій, коли фінансові ринки стабілізуються. На відміну від цього, буде набагато складніше згорнути національні схеми підтримки, оскільки жоден міністр фінансів не захоче бути першим серед тих, хто скасовує такі схеми для бенефіціарів своєї країни.

Ресурси фонду будуть використовуватися в основному для рекапіталізації банків, особливо для тих з них, які віддають перевагу «трі на воскресіння», а не жорсткому втручання уряду, тобто тій політиці, якої вони найбільше побоюються. Фонд може також надавати кошти для існуючих в ЄС інструментів коригування платіжного балансу, допомоги сусіднім країнам³³.

Водночас, цілий ряд експертів виступають проти пропозиції запровадити спільні Євробонди. На думку Отмара Іссінга «спільні бонди не можуть бути ліками від відсутності фіскальної дисципліни, навпаки, такий інструмент може тільки захопити країни продовжувати помилковий фіскальний курс»³⁴.

32 Erik Jones. A Eurobond Proposal to Promote Stability and Liquidity while Preventing Moral Hazard // ISPI Policy Brief, N. 180 - MARCH 2010. (http://www.ispionline.it/it/documents/PB_180_2010.pdf)

33 Gros, D. and S. Micossi (2009), "A bond-issuing EU stability fund could rescue Europe", Europe's World, spring (<http://www.europesworld.org/NewEnglish/Home/Article/tabid/191/ArticleType/articleview/ArticleID/21306/Default.aspx>).

34 Otmar Issing. Why a common eurozone bond isn't such a good idea // Europe's World, Summer 2009.

Висновок

Сьогодні важко сказати про те, які саме рішення будуть обрані та реалізовані. Але ми можемо зробити висновок про те, що криза змушує експертів і політиків переглянути традиційні уявлення про цілі, зміст та інструменти економічної політики за сучасних умов. При цьому дуже важливо з нових позицій оцінити роль і реальну ефективність економічної політики у минулі періоди економічного зростання та кризових потрясінь.

Дженс Бастіан. ГРЕЦІЯ В ПІВДЕННО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ: ПОЛІТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ВИКЛИКИ

Вступ

Загальні вибори в Греції 4 жовтня 2009 року ознаменували собою рішучі політичні зміни. Неочікувана впевнена перемога партії соціал-демократичного напрямку PASOK означала не тільки зміну уряду. Вона також продемонструвала сильніші прагнення серед виборців. Ті, хто голосував - приблизно дві третини осіб, які мають право голосувати - показали незацікавленість політичним життям, демонструючи менталітет «купуй зараз - плати пізніше». Багато виборців не були зацікавлені в черговій зміні політичних еліт, відповідно до грецької традиції. Проте, вони сконцентрували свої надії навколо ідеї цілісності та стійкості політичних питань. Таким чином, вибори свідчать про підтримку більшості виборців нового уряду ПАСОК, який необхідно серйозно сприймати як громадське населення і, який керуватиме у зв'язку зі складною ситуацією в Греції.

Через чотири місяці з моменту приходу нової влади наслідки катастрофічної ситуації в економічній та фінансовій сферах з кожним днем стають все більш очевидними. Антикризисне управління, скорочення витрат та підвищення податків захопили зненацька курс, спрямований на зміни. Більш того, нова адміністрація мужньо визнала, що найбільш значним викликом для Греції є не державний борг або дефіцит бюджету, а відновлення внутрішнього та міжнародного авторитету.

Ця основна політична мета визначатиме процес формування внутрішнього та зовнішнього політичного протягом 2010 року і в майбутньому. Здатність її досягнути в умовах безпрецедентного курсу економічних реформ, а також не менш амбіційної зовнішньої політики, означає значний відхід від укоріненних звичок і дискредитованих політичних заходів минулих років.

Це прагнення до змін і довіри також виражається у зовнішній політиці. Прем'єр-міністр Георгі-

ос Папандреу, який також займає посаду Міністра закордонних справ Греції³⁵, підкреслив під час вступу на посаду в жовтні 2009 року, що є три регіональні питання, що представляють особливий інтерес для Греції:

(i) відносини з Туреччиною;

(ii) Кіпр;

(iii) події на Балканах, східних і західних, у тому числі так звана «суперечка з приводу назви» з Колишньою Югославською Республікою Македонія.

Такий акцент на важливих питаннях є прагматичним кроком, оскільки він визначає політичні інтереси Греції, її відповідальність за безпеку та економічну роль у Південно-Східній Європі. Крім того, ця акцентуалізація також враховує найбільш важливі сфери, в яких Греція може мати дипломатичний та економічний вплив, не намагаючись «робити більше за власних можливостей».

Політичні можливості в розробці зовнішньополітичного курсу

Афіни проти Скоп'є

Однією зі сфер, в якій зміна уряду в Греції дала привід для нової надії та активізувала об'єднання по розробці політичних заходів, є так звана «суперечка з приводу назви» між Афінами та Скоп'є. В обох країнах зараз стабільні уряди з абсолютними парламентськими більшістями на найближчі 3 та 4 роки відповідно³⁶. Ця відправна точка - а саме, що графік проведення виборів не буде впливати на політичний порядок денний між двома країнами в середньостроковій перспективі - потенційно може слугувати очікуваною останньою надією інституційної стабільності. За цих досить сприятливих умов може бути створено політичний простір для нових ініціатив. Два прем'єр-міністри зустрілися вже двічі після жовтневих загальних виборів в Греції. Вони продемонстрували готовність використовувати свій політичний вплив для покращення двосторонніх відносин, безпосередньо включаючи давню суперечку з приводу назви КЮР Македонія.

Актуальність цих ініціатив вказує також на необхідність двох країн сісти за стіл переговорів разом з іншими учасниками, як ООН, Європейським Союзом³⁷ та урядом США. В останньому візиті до Афін (на початку листопада 2009 року) генеральний секретар ООН Пан Гі МУН зазначив, що обрання нового уряду в Афінах стало підґрунтям для

35 Заступник міністра закордонних справ пан Дімітріс Друссас.

36 Після парламентських виборів в 2008 році, Колишня Югославська Республіка Македонія провела президентські та місцеві вибори в два тури голосування в березні та квітні 2009 року.

відновлення переговорів за сприяння спеціального посланця ООН пана Метью Німетця.

Ці перші дослідницькі зустрічі зараз залежать від того, як будуть розгортатися події далі. Враховуючи те, що суперечка з приводу назви залишається нерозв'язаною вже більше 15 років, надія на досягнення швидкого успіху є оманливою. Скоріше те, що зараз відбувається, є з'ясуванням того, скільки політичної волі для перспективних рішень існує між політичним керівництвом обох країн після зміни уряду в Афінах.

Технічні питання та заходи доброї волі можуть визначати розміри такої політичної волі. В кінці листопада 2009 року в Національному парку озер Преспа в Греції прем'єр-міністр Греції Джордж Папандреу зустрівся зі своїми колегами прем'єр-міністрами КЮР Македонія та Албанії паном Ніколою Груєвським та паном Салі Берішем відповідно для переговорів щодо навколишнього середовища. Офіційно, метою зустрічі було обговорення можливого початку спільних ініціатив щодо збереження регіону озер Преспа, які займають територію, що належить всім трьом країнам.

Окрім того, президент КЮР Македонія пан Георге Іванов офіційно запросив свого грецького колегу, пана Каролоса Папульяса, зробити в листопаді перший офіційний візит в Скоп'є. До сих пір, жодний президент країни не здійснив офіційний візит до сусідньої держави. В листі президенту Папульясу Іванов написав, що «є більше речей, які об'єднують нас та зближують, ніж речей, які роз'єднують нас». Іванов додав: «Я глибоко впевнений, що, як голови двох сусідніх держав ми безсумнівно зробимо ще один крок до зміцнення відносин».

Нарешті, необхідно зазначити, що приблизно 2 тис. грецьких військовослужбовців на даний момент приймають участь в миротворчих місіях в різних гарячих точках світу. Ці місії під егідою НАТО, ЄС, ООН та ОБСЄ. Єдиний найбільший грецький військовий контингент зараз знаходиться в Косово, де 639 солдат та офіцерів несуть службу в складі КФОР, підконтрольних ООН та під

егідою НАТО міжнародних сил. Ця участь Греції в місії має місце, незважаючи на те, що Афіни не визнали Косово незалежною державою³⁸. Але Афіни при цьому однієї точки зору з п'ятьма іншими країнами ЄС, які залишаються з власною думкою щодо статусу Косово. Наприклад, Іспанія, що зараз головує в ЄС, не визнала Косово. Однак, таке невизнання не зупиняє Грецію ні від активної миротворчої діяльності в Косово, ні від участі в різних місіях ЄС, які діють на території країни.

Греція проти Туреччини

Через три дні після вступу на посаду прем'єр-міністр та міністр закордонних справ Папандреу обрав Туреччину пунктом призначення своєї першої закордонної поїздки. Він зустрівся зі своїм колегою прем'єр-міністром Ресепом Таїпом Ердоганом та міністром закордонних справ Ахмедом Давутоглу. Символічність цієї першої дипломатичної подорожі в Стамбул була помічена як грецькими та турецькими коментаторами, так і оглядачами ЄС в Брюсселі. Устремління Туреччини в ЄС мали таке ж значення, як і кіпрські переговори за сприяння ООН. Папандреу відразу ж привітав підписання нової угоди між Туреччиною та Вірменією³⁹, намагаючись нормалізувати відносини між обома країнами.

З боку Туреччини, в такому ж дусі відреагував і прем'єр-міністр Ердоган на цю готовність дати новий імпульс відносинам між Грецією та Туреччиною. Ердоган закликав до зміцнення зв'язків між двома країнами. Новий посол Туреччини в Греції пан Мехмет Хасан Гогус знову підкреслив цю позицію, припускаючи, що Ердоган прагне покращити відносини з Грецією в усіх сферах, включаючи двосторонню торгівлю, спільний туризм та невирішені дипломатичні питання, а саме: кіпрську проблему.

В контексті створення нового імпульсу широкому колу питань між двома країнами необхідно пам'ятати, що уряди Греції, минулий або теперішній, залишаються серед найбільш активних серед 27 країн-членів ЄС у відкритій підтримці давнього прагнення Туреччини стати членом ЄС. Доцільно зайняти цю позицію, яка свідчить про реалістичний підхід, метою якого є усунення критики, який базується на тому, що гнів не може бути підставою для відносин між двома країнами, які надають стратегічного значення цим відносинам.

37 У доповіді від жовтня 2009 року про досягнуті результати в КЮР Македонія Європейська Комісія рекомендувала, щоб переговори про приєднання до ЄС почалися зі Скоп'є, таким чином підвищуючи статус країни зі статусу кандидата до статусу країни з правом вступу. Однак, ця рекомендація включає умовність, що влада в Скоп'є повинна вирішити існуючу суперечку з приводу назви з Грецією. Доповідь свідчить, «що на відносини з Грецією продовжує впливати нерозв'язана суперечка з приводу назви. В країні постійно обговорюється її вирішення за сприянням ООН. Необхідно уникати дій та заяв, які могли б негативно вплинути на добросусідські відносини. Підтримання добросусідських відносин, в тому числі досягнуте шляхом переговорів взаємоприйнятне рішення проблеми з приводу назви за сприянням ООН, залишається актуальним.» Джерело: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/conclusions_on_fyrom_en.pdf

38 Грецький військовий та/або цивільний персонал знаходиться також в Афганістані, Сомалі, Лівані, Західній Сахарі, Судані та Грузії. Див. Генеральний штаб Національної оборони Греції (ГЕЕТНА) щодо повної відмови від присутності Греції на заморських територіях.

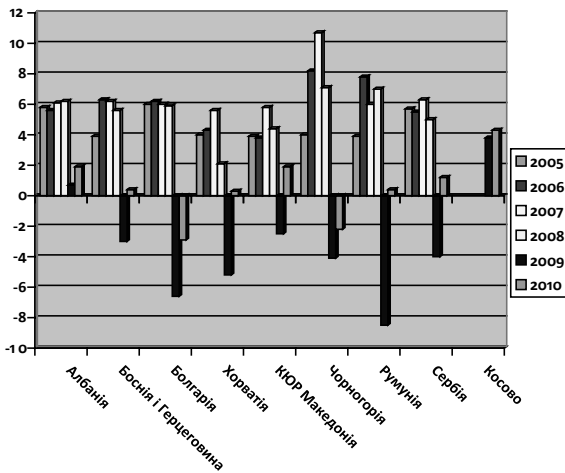
39 Нова угода з Вірменією вказує наскільки серйозно Анкара проводить «безконфліктну» політику добросусідства.

Проте, невідомо, чи є ці перші кроки в дійсності багатообіцяючими, чи будуть мати сенс для досягнення позитивних зрушень в середньостроковій перспективі. Критики та скептики однаково стверджують, що новий прем'єр-міністр наївний, якщо вірить, що може успішно вирішити дві зовнішньополітичні проблеми – з Туреччиною та Кіпром – які залишаються замороженими майже тридцять років. Але теперішні спроби виходять за рамки достатньо бездіяльної політики минулого уряду і, таким чином, надають більше можливостей для нових ініціатив.

Економічні виклики в Південно-Східній Європі

З початку фінансової кризи восени 2008 року глобальний економічний клімат продовжував погіршуватися в першому кварталі 2009 року, але в другому кварталі ситуація трохи покращилася. Південно-Східна Європа є одним з регіонів, які найбільш сильно постраждали зі значним скороченням ВВП (див. схему 1), великими бюджетними дефіцитами та численними зовнішніми проблемами (наприклад, дефіцити поточних статей платіжних балансів, проблеми ліквідності валютних надходжень та скорочення експорту).

Економічна і фінансова криза наздогнала економіку Південно-Східної Європи в четвертому кварталі 2008 року. Всі країни в регіоні зіткнулися з різким скороченням обсягів виробництва, особливо зазнали втрат економіки Румунії, Сербії та Болгарії. Очікується, що Албанія та Косово, будуть єдиними можливими винятками щодо ВВП в 2009 році.

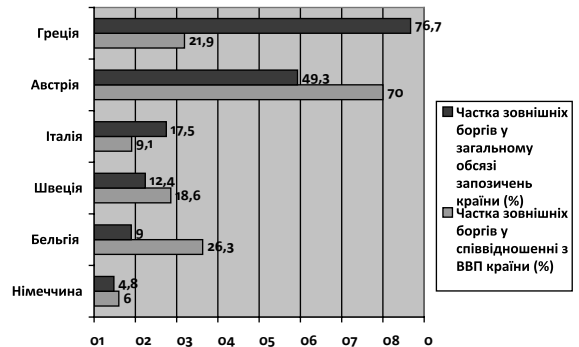
Схема 1. Реальний ВВП, Південно-Східна Європа, 2005-2010 рр.
Джерело: МВФ, Огляд світової економіки, жовтень 2009 року.

Таблиця 1: Запозичення під час кризи країнами Центральної, Східної та Південної Європи

Країна	Строк	Обсяг (дол. США)	Міжнародна фінансова установа
Угорщина	Жовтень 2008	25.4 млрд	МВФ, СБ, ЄС
Україна	Листопад 2008	16.4 млрд	МВФ
Латвія	Грудень 2008	10.5 млрд	МВФ+ЄС
Білорусь	Січень 2009	2.46 млрд	МВФ
Сербія	Січень 2009	530 млн	МВФ
	Березень 2009	4 млрд	МВФ
	Жовтень 2009	1.4 млрд	Мінфін Росії
Польща	Квітень 2009	20.5 млрд	МВФ (гнучка кредитна лінія)
Боснія і Герцеговина	Травень 2009	1.3 млрд	МВФ (кредит стандарти)
Румунія	Березень 2009	27 млрд	МВФ, СБ, ЄС, ЄБРР
Загальний обсяг позикових та залучених коштів		110.4 млрд	

Джерело: <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/crislend.htm>.

Починаючи з жовтня 2008 року, негайне втручання багатосторонніх фінансових інституцій стало останнім – і єдиним – засобом в розпорядженні урядів та керівництва центральних банків Сербії, Боснії і Герцеговини, Угорщини, Румунії, України, Білорусі тощо. На цій стадії зовнішнього втручання у Белграді, Сараєво, Бухаресті та в інших столицях вже не могли самостійно знайти внутрішнього вирішення швидкого загострення кризи платоспроможності. Для того, щоб не підпасти під ризик дефолту, багато країн були змушені йти з простягнутою рукою до міжнародних фінансових інституцій; спочатку до Вашингтону (де розташовані МВФ та Світовий банк), а згодом до Лондону (ЄБРР) та Брюсселю (де знаходяться органи ЄС, в тому числі Європейський інвестиційний банк). Лише завдяки наявності декількох джерел зовнішньої фінансової допомоги, ці країни змогли уникнути сучасного еквіваленту фінансової катастрофи: іншими словами, припинення зусиль і оголошення дефолту по своїм боргам.

Схема 2. Зовнішні запозичення країн Центрально-Східної Європи, 2008 рік
Джерело: дані центральних банків, Банку міжнародних розрахунків, вересень 2009 та власні дослідження автора.

Банківський сектор

Як показано на схемі 2, комерційні банки Греції та Австрії зазнають найбільшої небезпеки серед країн Центральної, Східної та Південно-Східної Європи. Вони мали найбільший зі всіх країн ЄС показник співвідношення зовнішніх боргів із ВВП країни у 2008 році на рівні 76.7 та 49.3 % відповідно⁴⁰.

Тоді як конкуренти з інших країн вагалися, грецькі та австрійські комерційні банки на свій ризик занадто рано і активно вкладали інвестиції у цей регіон. Географічна близькість виступала вагомим фактором для інвестування Греції в Південно-Східну Європу, а для Австрії у Центральну Європу. Географічне охоплення інвестиційної діяльності банківського сектору обох країн зрештою вийшло далеко за межі початкових регіональних пріоритетів.

Найбільший позичальник Греції, Національний банк Греції (НБГ), має свої філії у 12 країнах Південно-Східної Європи, в тому числі Болгарії, Румунії та Сербії; 44% чистого прибутку його групи у першому кварталі 2009 року надійшло від зовнішніх операцій. Однак, у відповідь на погіршення ринкових умов у Південно-Східній Європі НБГ тимчасово призупинив поширення власної мережі за кордоном на 2009 фінансовий рік. Намагаючись обмежити операційні витрати, НБГ зараз зосереджує свою бізнесову діяльність у регіоні на досягненні поступового природного розвитку.

Разом з іншими провідними грецькими комерційними банками – Альфа-банком, Евробанком та банком Piraeas – НБГ не виплачував грошових дивідендів зі своїх прибутків у 2008 році. Банкам, які беруть участь у прийнятому у лютому 2009 року фінансованому плані відновлення банківської ліквідності, на який урядом виділено 24 мільярди євро, законодавчо заборонено виплачувати грошові дивіденди їхнім акціонерам за 2008 рік.

На схемі 3 ще більш наочно демонструється ступінь, в якому грецькі банки піддаються ризикам (тобто обсяг їхніх інвестицій та запозичень) у Південно-Східній Європі. Станом на кінець 2008 року загальний обсяг ризиків у семи країнах регіону (включно з Туреччиною) досяг 52.8 мільярди євро. Якщо взяти показники по окремих країнах, то 28.7 % з цієї суми припадає на Болгарію, 27.1 % на Албанію, а 24.6 % на Колишню Югославську

Республіку Македонія.

Країна		Частка ринку
Туреччина	15.3	4.4 %
Сербія	4.8	15.8 %
Румунія	19.6	16.2 %
Македонія	1.3	24.6 %
Хорватія	0.1	-
Болгарія	10.2	28.7 %
Албанія	1.5	27.1 %
Загальні ризики у млрд євро		

Схема 3. Ризики грецьких банків у Південно-Східній Європі, 2008 рік (в млрд євро)

Джерело: Kathimerini, 7 серпня 2009 року.

Грецькі банки не тільки вкладали значні інвестиції у цей регіон, але й опинились у великій залежності від темпів розвитку економіки цих країн для забезпечення власної стабільності в середньостроковій перспективі та дієздатності в довгостроковій. За словами голови Національного банку Греції, пана Такіса Арапаглу, грецькі банки вбачатимуть у згортанні діяльності європейських банків у Південно-Східній Європі нові можливості для себе. Цей процес неминуче передбачатиме злиття банків як в самій Греції, так і за її межами.

Енергетика і транспорт

Вітер змін також схиляється на користь спільних інвестицій в енергетичну сферу у Південно-Східній Європі. Новий імпульс серії двосторонніх і багатосторонніх угод з прокладки енергетичних сполучень був наданий у 2008-2009 роках. Вони спрямовані на транспортування та розподіл різних енергоресурсів (чистої нафти, зрідженого газу та електроенергії) між європейськими країнами, перетворюючи Грецію на головний транзитний пункт для таких операцій.

Найбільш далекосяжним спільним проектом в енергетичній сфері є так званий газопровід Південний потік. По суті, він складається з двох головних проектів: сполучення між Італією, Грецією та Туреччиною та газопровід Бургас-Александрополіс. Планується, що різні енергоносії доставлятимуться до Греції, а потім спрямовуватимуть їх в різні напрямки та / або перетинатимуть грецьку територію на шляху до кінцевих споживачів.

Ці інфраструктурні проекти в енергетичній сфері мають один ключовий наслідок для Афін, зокрема: вони змінюють стратегічну важливість розташування Греції на карті енергетичного постачання Південно-Східної Європи. Цим не тільки підвищується міжнародний статус Греції, але, що

⁴⁰ Цей показник міг би бути ще вищим, якщо б були враховані також дані з Сербії, Албанії та Колишньої Югославської республіки Македонія, трьох інших країн, в яких грецькі комерційні банки проводили активну позичальну стратегію протягом минулого десятиліття. Враховані в дослідженні такі країни, як Польща, Росія, Чеська республіка, Туреччина, Угорщина, Румунія, Хорватія, Словаччина, Україна, Болгарія, Естонія, Латвія та Литва; див. Kathimerini, 7 березня 2009 року.

не менш важливо, політичні кола та внутрішні інвестори прагнуть перетворити Грецію на енергетичний центр Південно-Східної Європи⁴¹. Протягом багатьох років Греція виступала експортером енергії для деяких з її балканських сусідів, зокрема щодо постачання електроенергії до Албанії. Покращення енергетичного забезпечення в регіоні, започаткування так званого Афінського процесу у 2005 році⁴² та намагання перетворити власні енергетичні інтереси на вагомий спільний результат лежить в основі спроб Греції сприяти розбудові регіональної енергетичної мережі.

Найбільш значним прикладом інвестування на сьогодні є продаж із зворотною орендою вантажної інфраструктури порту Піреус китайській компанії Cosco, п'ятому у світі оператору вантажних портів. Угода укладена на суму у 4.3 млрд євро і передбачає оренду на 35 років. Угода з Cosco не тільки сприятиме покращенню торговельних відносин Греції з Китаєм, але й слугуватиме випробуванням того, як обізнаність Греції у справах Південно-Східної Європи може стати в нагоді для поліпшення і розвитку тісніших торговельних, інвестиційних і транспортних зв'язків між країнами регіону.

Греція це не тільки головні «ворота» у цей регіон для іноземних інвесторів. Вона також виступає ключовим транспортним вузлом. Її порти в Піреусі та Тессалоніках є центральними транспортними артеріями до та з Балкан і Чорноморського регіону. Більш того, розширення головного шляхопроводу між Грецією та сусідніми країнами – так званий «Egnatia Odos» – значно покращило транспортну інфраструктуру, транскордонне співробітництво та туристичний обмін за останнє десятиліття.

З цієї точки зору, поточні двосторонні інвестиції та багатостороннє співробітництво в енергетичній сфері, наземній, магістральній та морській транспортній інфраструктурі перетворюють Грецію на точку перетину двох провідних регіонів – Балкан та Чорномор'я. Надання політичної підтримки цим ініціативам буде ключовою умовою для того, щоб в повній мірі скористатися перевагами, які вони пропонують.

Висновки

Новий лівоцентристський уряд прем'єр-міністра Георга Папандреу прийшов до влади після впе-

неної перемоги на дострокових виборах 4 жовтня 2009 року. Нова адміністрація була сформована вже за два дні, а сам Папандреу вирішив очолити міністерство закордонних справ. Це видається дедалі більш складним завданням, оскільки обов'язки прем'єр-міністра будуть доволі обтяжливими у країні, яка потребує негайного проведення реформ в економіці, освіті та соціальній політиці.

Виборча кампанія була організована навколо усталеного у Греції розмежування між лівими і правими силами. Але одна сфера державної політики виявилась такою, що не підлягає обговоренню і не може являти собою предмет дешевих спекуляцій між протилежними політичними таборами, а саме сфера політики у регіоні Південно-Східної Європи. За право сформуванню уряд змагались дві головні партії – Nea Dimokratia колишнього прем'єр-міністра Костаса Караманліса та найбільша опозиційна партія PASOK – але одна зовнішня політика.

Багато спостерігачів в Афінах, Парижі, Берліні або Лондоні поспішили б, з полегшенням зітхаючи, додати, що так набагато краще. Можливо, це вже і не така погана річ, що від зовнішньополітичних кіл Греції не було висунуто майже жодних нових ідей під час виборчої кампанії. Це являє собою безпрецедентну спробу досягти згоди між всіма політичними силами країни. Але що є причиною такого повороту подій?

Відсутність фундаментальних розбіжностей можна розглядати як намагання знизити гостроту дебатів з питань зовнішньої політики на час виборчої кампанії. Але у порівнянні з попередніми раундами виборчих перегонів у Греції, особливо в 1990-х роках, той факт, що питання зовнішньої політики не використовувались для підсилення націоналістичної риторики, є очевидною ознакою прогресу. Це не можна пояснити недостатнім ступенем відмінностей у цих питаннях. Ця тенденція відображає зміцнення консенсусу у зовнішній політиці, принаймні між двома найбільшими політичними партіями, а також чітку відмову від націоналістичної програми партії LAOS.

Однак, три головні проблеми на порядку денному зовнішньої політики Греції – відносини з Туреччиною, «проблема з приводу назви» у відносинах з КЮР Македонією та невизнання – продовжують фігурувати у політичній дискусії і викликати публічні суперечки. Але вони більше не є предметом запеклих спорів та масових націоналістичних виступів. Коротше кажучи, грецьке суспільство та більша частина політичної еліти країни почали рухатись в правильному напрямку.

Нарешті, економічна та фінансова криза, якої зазнало грецьке суспільство, не залишила багато простору для змістовних дебатів з зовнішньополітичної тематики. В ході виборчої кампанії най-

41 Питання того, чи Греція лише реагує на стратегічні кроки, ініційовані її торговельними партнерами, чи Афіни самі беруть на себе ініціативу просування подібні спільні регіональні енергетичні проекти, становить в цьому контексті другорядну цінність. Див., наприклад, Stelios Bouras, «Wind of change or strategic moves», AthensPlus, June 26, 2009, p. 5.

42 Афінський процес був створений у 2005 році з метою становлення регіонального енергетичного співтовариства в Південно-Східній Європі.

більша увага приділялась суперечкам навколо відповідальності за дефіцит бюджету, пропозиціям щодо можливостей реструктурування або обмеження видатків та постійно актуальним проблемам корупції і уникнення від сплати податків. Дискусії з цих питань стали ще більше жвавими з приходом до влади партії PASOK у жовтні 2009 року.

Враховуючи складність сучасної грецької політики та чутливість суспільства до питань, які стоять на порядку денному, на шляху реалізації будь-якої ініціативи уряду стоятимуть значні перешкоди – як внутрішні, так і зовнішні. Це складне випробування для грецького суспільства та політичної системи, оскільки їм необхідно довести, наскільки вони змогли досягти прогресу, і до якої міри вони можуть це робити синхронно. В цьому відношенні практичне втілення такої політичної програми залежатиме також від поведінки і готовності до співпраці з боку найбільшої опозиційної партії у парламенті, Nea Dimokratia. Наскільки обрання Антоніуса Самаракаса⁴³ новим лідером цієї партії у листопаді 2009 року стане сприятливим чи стримуючим фактором в узгодженні такої амбітної програми грецькими органами влади, стане зрозуміло лише згодом.

Сьогодні ще зарано робити оцінки відносно того, що висунення багатьох нових ініціатив за минулі декілька місяців є ознакою формування спільного бачення шляхів розвитку політичного та економічного аспектів відносин між Грецією та її найближчими сусідами у регіоні. Але масштабність поставлених завдань говорить сама за себе.

Прем'єр-міністру Папандреу нічого не залишається, як з самого початку проявити рішучість, незалежно від наявності чи відсутності підтримки з боку опозиційних сил. Допоки в нього залишатиметься великий кредит довіри, він буде змушений вдаватися до швидких кроків в економічній сфері. Він може отримати додаткову підтримку та важелі політичного впливу, якщо активно діятиме у зовнішньополітичній сфері. Як всередині держави, так і за її межами безрезультатне утримання існуючого стану речей більше не є оптимальним варіантом для Греції.

Рекомендації стосовно активізації грецької зовнішньої політики на Балканах:

- Новий уряд прем'єр-міністра Георга Папан-

⁴³ Партія вирішила вперше в своїй історії обирати лідера шляхом голосування рядових членів. Після відставки Костаса Караманліса у ніч виборів у жовтні 2009 року на лідерство у партії претендували три кандидати. Члени та самопроголошені «друзі» партії мали право голосувати. Самарас отримав 50.28 % голосів, колишня міністр закордонних справ пані Дора Бакоянїс 39.45 %, а Панайотїс Псомїадїс 10.27 %. Зрештою, неочікувана численна кількість виборців (640 тисяч) надала перевагу Самарасу над його конкурентами.

дреу повинен докласти всіх зусиль для поліпшення іміджу і активності Греції на міжнародній арені. Надання нового імпульсу особливо важливе у політиці щодо регіону, який має найбільше значення для Афін та Тессалонік, а саме Південно-Східної Європи.

- Залучення Греції до цього регіону повинно включати як зміцнення існуючих форм співпраці, так і започаткування нових ініціатив. Перший компонент означає продовження курсу на сприяння вкладанню прямих іноземних інвестицій з Греції у балканські та інші країни регіону. Другий компонент повинен зосереджуватися на просуванні регіонального співробітництва завдяки реалізації спільних ініціатив у політичній, економічній та соціальній сферах.
- Балканські країни досягли значного прогресу на шляху до членства в Європейському Союзі протягом 2009 року. Лібералізація візового режиму для Чорногорії, КЮР Македонія та Сербії, подання заявок на вступ до ЄС Албанією, Чорногорією та Сербією, а також надання статусу кандидата на вступ КЮР Македонія свідчать про рішучу налаштованість цих країн реалізувати свої євроінтеграційні перспективи. Як сусідня країна, Греція має продовжувати активно підтримувати цей курс на інтеграцію, сприяючи водночас розв'язанню нагальних проблем у двосторонніх відносинах.
- Починаючи з 2010 року, грецькі зовнішньополітичні органи повинні докласти зусиль для пошуку можливостей усунення факторів, які зумовлюють тривалість конфліктів на Балканах. Символічна дата 2014 року пропонує одну з таких можливостей. Наближення 100-річних роковин вбивства австрійського крон-принца у Сараєво може слугувати приводом для пробудження спільної історичної пам'яті і подолання уявлень, які приховано зберігаються у народів цього регіону, заради спільного руху у майбутнє. Греція може взяти на себе функції рушійної сили цього процесу задля покращення життя громадян цього регіону.
- Поєднання ініціатив, приурочених до відзначання роковин у 2014 році, та практичних кроків потребуватиме рішучості і наполегливості від грецького уряду побори скрутні економічні виклики всередині країни та невизначене бачення економічних перспектив регіону. Для цього необхідні винахідливість та завзятість. У цій справі грецька дипломатія може отримати додаткову підтримку з боку сусідніх країн та заслужити додаткову повагу від лідерів ЄС.

ENGLISH SUMMARIES

Veronika Movchan, Impact of international financial crisis on Ukraine-EU economic relations

The present paper mainly emphasizes on the analysis of the impact of the world crisis on the movement of capital, labor market and trade relations between Ukraine and the EU. The world economic crisis had a significant impact on the economic relations of Ukraine and the EU countries, first and foremost changing the intensity and to some extent, structure of the trade in goods and services, as well as capital flows. The impact of the crisis on labor force movements was a lot less than anticipated.

Although no drastic increase in trade limitations were in place, during the crisis, that is as of September 2008, countries initiated a few trade related investigations, which affected the interests of the partners. Another important component of cooperation during the crisis could have been the obtaining of macro-financial aid by Ukraine from the EU, conditionally tied to the implementation of reform program by Ukraine, as envisaged by the “stand-by” agreement. However, due to the fact that in the fall of 2009, cooperation with IMF within the framework of this program was, in fact, stopped, the macro-financial aid from the EU was also not granted. At the same time, in the course of the year 2009, there was more active cooperation with the European bank for Reconstruction and Development, which gave loans to Ukrainian banks and the real economic sector.

Financial crisis led to a decrease in the volume and flow of FDI from the EU, although the presence of European bans in the country facilitated entry of more capital, than it would have been otherwise, as these banks actively re-capitalized Ukrainian daughter institutions. Despite the crisis, negotiations between the EU and Ukraine on setting up free trade zones continued, new twinning and technical assistance projects were launched, cooperation was active in the energy sector etc.

Igor Burakovskiy,

Consequences of the financial crisis for EU citing Greece as an example

In the present research on the consequences of the financial crisis on the EU, the author chose the weakest link in the integrative union – Greece. In this connection, the crisis in Greece is of special significance, as Greece is a Euro-zone member state, and on the ways how this crisis will be overcome will depend, if not the fate, but at least the stability of the common currency. This is practically the first

crisis in the whole history of the existence of Euro, threatening the stability of the very zone. Events in Greece threw light on a number of old and new problems, solution of which principally significant for effective functioning of the common European currency. Ukraine has a lot to learn from the experience of Greece to a great extent.

The author indicates that the crisis in Greece became a quite dangerous signal for the Euro-zone, because in the most unfavorable circumstances it may lead to a chain reaction of sovereign defaults with all related consequences. The problems of the banking sector will compel the governments to invest significant amount of money to save the banking institutions. So, Greece should implement a package of quite tough measures, aimed at renewing financial stability, and, perhaps, will get the required assistance from the European Union and certain individual EU states. According to certain estimates, in case if Greece faces default on the whole sum of its debt, measures to save the Greek economy on part of the member-states of the Euro zone will lead to increase in the ratio of state debt to GDP by an additional 3%.

But, assistance to Greece may also set a negative signal with regard to readiness to give help to countries, which followed a wrong economic policy. By this is meant, that irresponsible behavior of the government is not penalized. Further, the author analyzes the effectiveness of measures, which were introduced by the Greek government for overcoming the consequences of the financial crisis. As conclusion, the author states that the crisis will compel experts and policy makers to revise the traditional perceptions of the goals, content and instruments of economic policy in modern conditions.

Oleg Soskin,

Financial-economic and social threats faced by Ukraine under the impact of the world crisis.

In the proposed paper, the author considers and analyzes the main social-economic, monetary-banking and fiscal-financial threats to the existence of Ukraine as a state, which became acute, consolidated and even took upon irreversible character under the impact of the world crisis in the course of 2009 and beginning of 2010.

The author pays attention on the comprehensive nature of the action of these threats, which is demonstrated by their mutual conditionality and multiplier effect on the negative consequences, leading to ruining of the social-economic, monetary-banking and fiscal-financial systems of the country. The comprehensive analysis carried out of the cumulative monetary-financial and social-economic

threats, which is faced by Ukraine today, shows that, our country is irreversibly getting close to the internal default. A sharp decline in the level of employment and an increase in unemployment have started. There pressure on the internal labor market has significantly increased due to the return of hundreds and thousands of laborers, who worked abroad.

To this has been added the collapse of the state and local financed and budgets. Speaking in microeconomic terms, all signs of the phases of decline of the crisis cycle in Ukraine indicated above mean, that our state today has limited possibilities to independently support the process of production, not only on the level of value added product or new outputs, but even output enough for self reliance. Despite the fact that every year the number of population is decreasing on an average by 300 thousand people, we do not have income for even meeting basic needs, which envisage physical reproduction of people, not to speak of meeting their social and intellectual needs.

Thus, the production cycle process in Ukraine is losing its wide nature. The phases of production, distribution, exchange and consumption is deteriorating. The banking sector, development of which is a pre-condition for the stable process of production, has entered the stage of open ruining. All financial, monetary, banking, economic, and social indicators for 2009 and the beginning of 2010 show that Ukraine is irreversibly getting close to internal default and economic collapse. This will mean the incapability of the state machine to perform its financial and social obligations. Internal default will lead to external bankruptcy of the Ukrainian state.

The author arrives at such a conclusion on the bases of comprehensive analysis of the processes – in their quantitative and qualitative forms, which are now taking place in the economy of Ukraine.

The only way out of this situation is – a change in the social-economic paradigm of development. It is necessary to switch from a state-monopolistic clan-oligarchic model to a model of people's capitalism, the bases for which is the middle class, and the driving force - small and national bourgeoisie.

Jens Bastian

Greece in Southeast Europe: Political Opportunities and Economic Challenges

The present research deals with political and economic metamorphoses in Greece. The author expresses confidence that the change of government in Athens following the general elections of October 2009 offers new impetus for pro-active Greek foreign policy initiatives in the region of southeast Europe.

The economic and financial crisis in southeast Europe has obviously contributed to a severe

deterioration of GDP and foreign direct investments, declining trade capacity and far-reaching social implications.

The expert brings into focus the fact that the Greek economy has invested widely in the financial sector of neighbouring countries. And in this regard Greek banks have become strongly dependent on the return of these countries' economies to medium-term stability and long-term viability.

As far as the Greece's strategic economic role in southeast Europe is concerned, it is defined by energy and transport links, as well as serving as a gateway for foreign direct investment in neighbouring countries.

Describing perspectives the author points out the figure of Prime Minister Papandreou who has a strong political mandate in the Parliament. His government will have to act quickly in the economic sphere. He is likely to gain additional traction and political leverage if he moves decisively in foreign policy, particularly, in Greece's immediate neighbourhood.

ДЛЯ НОТАТОК: